احمد شاهي کندهار

لیکوال:

محمد معصوم "هوتک"

احمدشاهي کندهار

لومړی ټوک

لیکوال

محمدمعصوم هوتک

۱۳۸۳

لمریز کال

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم :: احمدشاهي کندهار
ليکوال :: محمدمعصوم هوتک
خپرندوی :: رشاد خپرندويه ټولنه _ کندهار
کمپوز او ډيزاين :: رشاد کمپيوټر اداره
اوډونکی :: م "روهيال"
چاپکال :: ۱۳۸۳ لمريز کال
چاپشمېر :: ۱۰۰۰ _ زر ټوکه
د خپرونو لړ :: (۱)
چاپچارې :: صحاف نشراتي مؤسسه

د خپرندوی یادښت

احمدشاهي کندهار د هیواد د مشهور لیکوال ښاغلي محمد معصوم هوتک د هغه چاپي اثر نوم دی چي د نن څخه تقریباً (۸) کاله وړاندي په (۱۳۷۵ لمریز) کي په کاناډا کي د هغوی په شخصي لګښت چاپ سو.

کتاب د خپلي هغي منځپانګي له مخي چي د کندهار پر جغرافیایي موقعیت او پېژندنه باندي رڼا اچوي د ښه پوره اهمیت وړ دی، چي د ټولو افغانانو خو په ځانګړي ډول د هغه افغانانو او کندهاري وروڼو لپاره چي د هیواد څخه دباندي اوسي او یا هلته زېږېدلي وي ښه په زړه پوري معلومات لري، دا چي نوموړی کتاب د هیواد څخه دباندي چاپ سوی او د هیوادوالو څه چي د زیاتو لیکوالو تر ګوتو هم نه دی رسېدلی، نو ځکه یې د دوهم ځل چاپېدو لپاره رشاد خپرندویه ټولني هلي ځلي پیل کړې، خو له نېکه مرغه ښاغلي هوتک صاحب د خپلي ځانګړي پېرزویني له مخي د نوموړي کتاب د دوهم ځل چاپېدو پېرزوینه وکړه، دلته دا یادونه اړینه ګڼم چي د کتاب دا ځل چاپ د لیکوال د لوري پر پخواني چاپ باندي د پوره زیاتو معلوماتو تر اضافه کولو وروسته د لومړي ټوک په ډول چاپیږي، له دې څخه معلومیږي چي کتاب دوهم ټوک هم لري او هغه به هم انشاء الله په نژدې راتلونکي کي درنو هیوادوالو ته وړاندي سي، او له درنو لوستونکو څخه هیله کیږي چي که یې د دغه کتاب له موادو څخه د ماخذ په توګه کار اخیست له همدغه دوهم چاپ څخه دي استفاده وکړي.

رشاد خپرندویه ټولنه نېکمرغه ده چي د خپل نشراتي بهیر په لړ کي نوموړی کتاب د لومړي چاپي اثر په توګه درنو هیوادوالو ته وړاندي کوي.

په درناوي

رشاد خپرندویه ټولنه _ کندهار

فهرست

د لوی خدای ﷻ په نامه

د سږکال د فبرورۍ په میاشت کې ګران مطیع الله جان زما د پخواني اشنا کاکا اسدالله خان په واسطه کاناډا ته خبر راکړ او د خبرو په ترځ کې يې زما د يوه اثر "احمدشاهي کندهار" د بيا چاپولو خبره راياده کړه. په دې برخه کې يې له فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد صاحب سره هم خبرې کړې وې او هغوي لارښوونه ورته کړې وه. چې موضوع زما سره طرحه کړي. ما تر "ښه" وېلو وړاندې ورته و وېل چې د دې کتاب ځيني برخې بشپړېده غواړي، تاسي يې چاپ زما تر ليکه پورې وځنډوئ. دوی هم خوښه کړه.

زما دغه اثر، چې د احمدشاهي کندهار جغرافيايي شرحه ده او د تشريحاتو ساحه يې د ښار عمومي بازارونه، واټونه او سړکونه دي. په دې برخه کې چې پر کومو کوڅو او محلاتو پيښ سوئ يم او له هغو سره په ارتباط کې د کوم تاريخي شخصيت د معرفۍ اړتيا محسوسه سوې ده، هغه مي هم کړې ده. د اشخاصو په معرفي کې مي تر زياتې اندازې هغه کسان معرفي کړي دي چې په نامه يې يوه کوڅه، مسجد يا کومه بله وداني سته. د دغه اثر ليکنه مي د ۱۹۹۳ کال په منځ کې شروع کړه د ۱۹۹۶ کال د اکتوبر پر شلمه يې له دوهم وار کتني څخه فارغ سوم، د چاپ چارې مي په نژدې دوو اونيو کې بشپړې کړې او د همدې کال د نومبر په دوهمه اونۍ

کي مي پر يو څو محدودو دوستانو وويشئ. د نومبر تر پايه پوري نيويارك ته او ورپسې په ټورنټو او مونټريال سربېره کليفورنيا، ويرجينيا، هند، پاکستان او کندهار ته ورسېد. د دوستانو له خوا تشويقي ليکونه او ټيلفونونه راغلي دي چي په دې ډول له ټولو څخه ممنون يم، د نيازمنو غم دي نه وي. د کتاب تر چاپ وروسته د ۱۹۹۷ م کال په دسمبر کي دوو تنو ښاغلو صاحبانو (پر احمدشاهي کندهار باندي يوه لنډه کره کتنه) په نامه يو کتاب په ټورنټو کاناډا کي توزيع کړ. په دې کتاب کي د نقد د علمي موازينو پر خلاف له اهانته ډکي جملې، تورونه او ځيني داسي اعتراضونه راغلي دي، چي که هغه د محك په توگه ومنل سي نو بيا پخپله د ناقدينو د ليکني په گډون په سلو کي نوي افغاني نشرات له دغه شان اعتراضو څخه خلاصېدلای نسي. خو د دې ټولو پر څنگ يې ځيني پر ځای خبري هم کړي دي. ما د دغي کتني جواب بشپړ کړی او چاپ ته مي تيار کړی و، چي زما فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب زما د کتاب او پر هغه باندي د نقد يو يو ټوك راڅخه وغوښتل. د استاد امر مي پر ځای کړ او کتابونه مي ور ولېږل. د استاد لخوا ليك راورسېد او په هغه کي يې ځيني يادوني راته کښلي وې، چي د کتاب په دوهم چاپ کي يې بايد په پام کي ونيسم. د کتاب پر نقد باندي يې د لنډي تبصرې په ترڅ کي کښلي و چي "نقد صرافت منځ ته راوړي، خوا مه په بدوه، خپلو فرهنگي هڅو ته دي لا زور ورکړه". د دې ليك له رسېدو سره سم مي د جواب له نشره صرف نظر وکړ. اوس چي د رشاد خپرندويي ټولني د دې کتاب د بيا چاپ تکل کړی دئ، نو ما هغه برخي، چي بشپړېده او سمېده يې غوښتل، له سره وکتلې او لازم بدلونونه مي د دې يادوني او ځينو عکسونو سره گران مطيع الله جان ته ولېږل او سپارښتنه مي پر وکړه، چي په نوي چاپ کي يې په پام کي ونيسي.

لکه ما چي د لومړي چاپ په پيل کي ويلي دي دا کتاب د کندهار بشپړ تصوير نه دئ او هرو مرو به نيمگړتياوي لري. له درنو لوستونکو څخه يو

ځل بیا د بخښنې هیله لرم. ما دا کتاب په خارج کې د افغاني مهاجرو دپاره کنبلی و او په پام کې مې و، چې په دوهم ټوك به یې د ښار کوڅې او نور محلات معرفي سي. ځکه مې د دوهم چاپ د خپروونکې څخه وغوښتل، چې پر کتاب لومړی ټوك ولیکي. دوهم ټوك به یې که د خدای ﷻ رضا وه او حوادثو فرصت راکړ وروسته خپروم.

زه د رشاد خپرندویې ټولنې ته د دغه کتاب د بیا چاپولو له امله کورودانی وایم او د لوی خدای ﷻ له دربار ورته د فرهنګې هڅو په لا ګړندیتوب کې توفیق غواړم.

محمد معصوم هوتك

اوکویل ــ کاناډا

۲۸ فبروري ۲۰۰۴ ع

پیل

جګړې او یرغلونه هیوادونه او اولسونو تـه راز ـ راز بدمرغـی راوړي انسانان د مرګي شومه کوي، ښارونه له خاورو سره برابر کړي، اولسـونه لـه خپلي اباي مېښي څخه کوچ او مهاجرت ته اړ کړي، ځوان نسلونه له ښوونې او روزنې څخه پاته کړي، د میشته اولسو په زړونو کي د میني او محبت پر ځای کرکه او نفرت وکري، د پلار و نیکه کارنـامې، لـه ځـوان نسـل څخـه هیري کړي، زلمیان له خپل تاریخ څخه بې خبره پاته سي او نـور پـه سـلګونو مصیبونه یې په پېښه سي. مـوږ تـه لـه روسـي یرغـل لـه لاسـه دا هـر څـه راورسېدل چي اوس هم د یرغل او تاړاك د ناولو نتیجو سیلاب اخیستي یو او د بدمرغیو په ارهټ کي تر غاړي ډوب پراته یو.

د دې لویو بدمرغیو په لړ کي یو هم د لویو، او تاریخي ښارونو ورانېـدل دي او زموږ د یو زیات شمېر هغو کورنیو تنکـي ځوانـان او پیغلـي چـي پـه امریکا، کاناډا او نورو هیوادو کي اوسي، له خپل وطن او پـه ځـانګړې توګـه له خپل ښار او کلي څخه ناخبره دي، دا زموږ اساسـي مسـئولیت دئ چـي د خپلو اولادو ذهنونو ته لومړی باید د ټول هیواد یو کُلي تصـویر ورکـړو او پـه دوهم ګام کي خپل ښار او کلي و پېژنو، دا د هر کابلي، کنـدهاري، مـزاري، ننګرهاري، پکتیاوال، شمالي وال، او نورو وظیفه ده چي یو پـه خپله برخه کي یو څه ولیکي چي د دې لیکنو له یو ځای کېدو څخه بیا د ټول هیواد عمـومي پېژندګلوي تر لاسه کېدلای سي. طبیعي ده چي زه یې باید د یو کندهاري پـه

توگه له کندهاره راونښلوم. د کندهار اوسنی ښار د تیرو څورلسو کالو په جگړو کي سخت زیانمن سوئ دئ او زه په جرئت سره ویلای سم چي د روسي یرغل په دوران کي به د هیواد هیڅ یو ښار د کندهار په اندازه وران سوئ نه وي. [البته د هیواد پایتخت (ښکلی کابل) هم بیخي ډېر وران سو، خو دا وراني د تنظیم سالارۍ د وخت محصول ده چي د روسانو غیر مستقیم لاس پکښې دئ.] د مجاهدینو تر بري وروسته د کندهار ښار له شاوخوا ولسوالیو څخه ډېر خلك راکډه سوي دي او په ښار کي دننه یي دایمي استوگنه غوره کړې ده. د ښار پخواني اوسېدونکي په سلو کي اویا مهاجر دي او لا تر اوسه خپلو کورونو ته په بشپړه توگه ستانه سوي نه دي هر ښار د جگړو په تېرېدو او د نویو اوسېدونکو په راتگ سره خپله پخوانۍ څېره له لاسه ورکوي پر محلاتو، بازارو او کوڅو باندي نوي نومونه ایښوول کېږي او که یې د ځایو او محلاتو پخواني نومونه ثبت نه سي، څو نسله وروسته به د ښار په باب هیڅ راز معلومات په لاس کي نه وي. لکه چي موږ همدا اوس د زاړه کندهار (زوړ ښار) په باب ډېر لږ معلومات لرو چي پر نېست شمېرل کېږي. ما د همدغه مقصد په خاطر د یوې رسالې د لیکلو اراده وکړه او کله چي زما ځیني دوستان خبر سول، ډېره زیاته علاقمندي یې وښووله او زه یې دغه راز لیکني ته ډېر وهڅولم او دغه راز اثر یې له هیواده بهر زلمیانو ته ډېر گټور وباله. ما هم د دوی علاقمندۍ ته د درناوي په مقصد څه خاوري ایرې سره راغونډي کړې چي دا دئ ستاسي درنو لوستونکو مخی ته پرتې دي. د رسالې محتویات زما شخصي مشاهدات او د ځینو مشرانو روایتونه دي. دغه راز مي له ځینو لیکلو موادو څخه هم استفاده کړې ده چي په متن کي مي ښوولي دي. ما غوښتل چي د دې لیکني له پاره ډېر عکسونه برابر کړم خو ډېر څه په لاس رانغلل. د کندهار به باب څو کاله وړاندي دوه کتابه د ښاغلي محمدولی ځلمی په قلم خپاره سوي دي چي د (کندهار مشاهیر) او (کندهار) نومیږي. زما دا اوسنۍ لیکنه به د هغو له پاره یو نیمگوتې تکمله سي. دغه

راز ښاغلي ننګيالي بخړکي هم په ۱۳۶۹ ش کال (د کندهار فولکلور) په نامه يو اثر خپور کړئ دئ چي لوستل يې له ګټي خالي نه دي. څرنګه چي اوس د هيواد پخواني چاپي آثار حتی دننه په هيواد کي لا هم نه پيدا کيږي، ځکه به نو زما دې ليکني ته اړتيا يو څه محسوسه وي.

زه د دې ليکني پر نيمګړتيا ناګاره نه يم. د ډيرو مستحقو کسانو يادونه به زما له قاصر قلمه پاته سوې وي هيله ده درانه لوستونکی دا کار ارادي او قصدي ونه ګڼي. د دې نيمګړتيا عوامل له هيواده ليريوالی، د ماخذو نسته والی او په جلا وطنۍ کي زما روحي نا ارامي کېدلای سي او له دې بابته زه له درنو لوستونکو څخه د بخښني هيله لرم.

په پای کي زه ځان اخلاقاً مکلف ګڼم چي د هغو دوستانو د فرهنګي احساس ستاينه وکړم چي زما سره يې د دغه اثر په چاپولو کي مادي او معنوي مرستي کړي دي. د ټولو دي کور ودان وي.

په درناوی

محمد معصوم هوتک

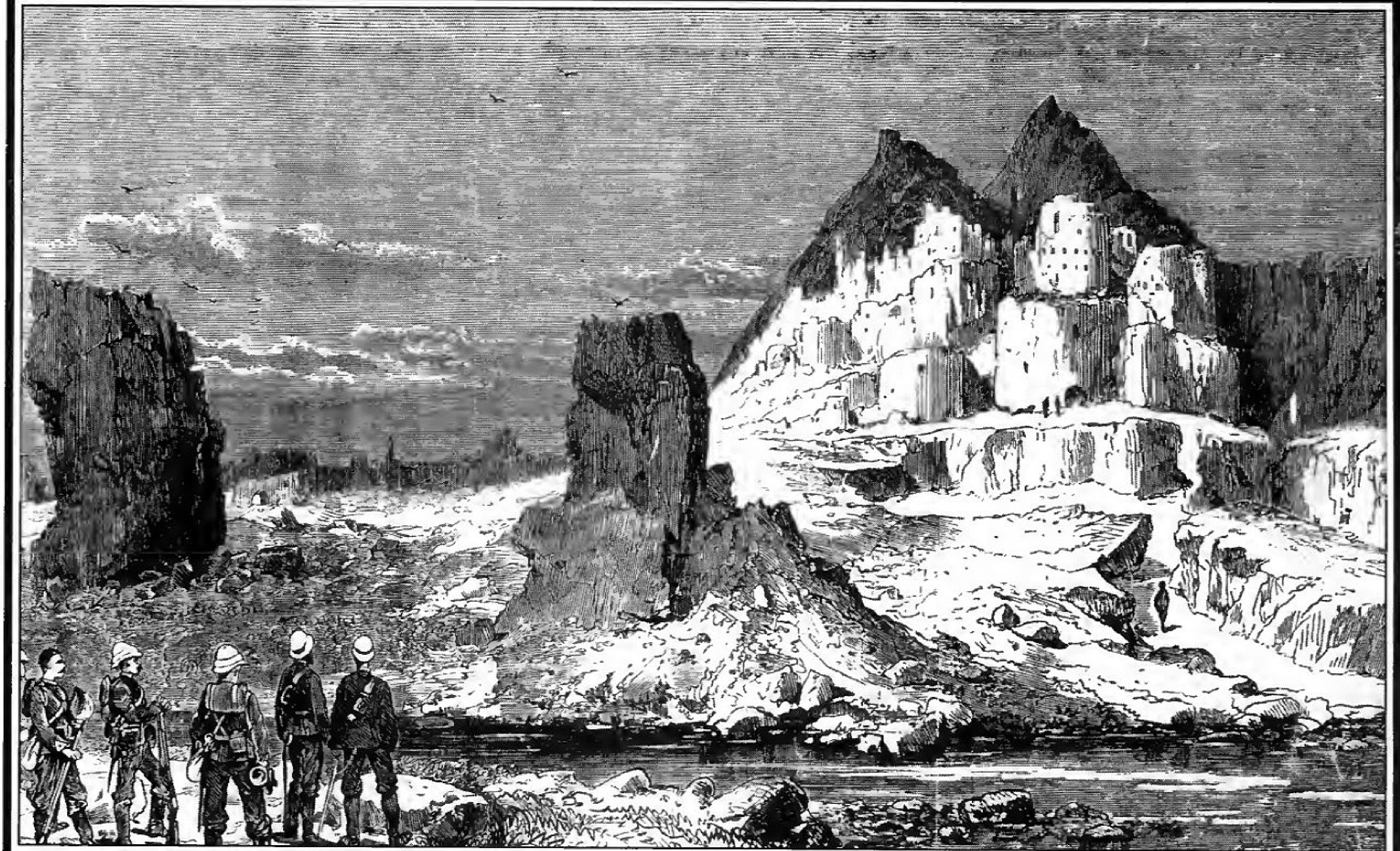
د اکتوبر شلمه ۱۹۹۶

ټورنټو _ کانادا

د نارنج ماڼۍ-د کندهار زوړ ښار

د نارنج مانۍ. دکندهار زوړښار . د لندن له گرافیک اخبار څخه

د ۱۸۸۰ م کال رسامي

خوش اب و خوش هوا و لطافت نثار شد
شیرین بود که نام خوشش قندهار شد

(علامه محمود طرزی)

زوړ کندهار

په تاریخي لحاظ د ارغنداب (اراکوزیا) په حوزه کي د اوسني کندهار پر سیمه د احمدشاهي کندهار تر ورانېدو دمخه د دریو ښارو نومونه ثبت دي لومړی ښار د مقدوني سکندر له خوا څه دپاسه دوه زره و درې سوه کاله دمخه د اراکوزي سکندریې په نامه په ۳۲۹ ق م کي جوړ سوی و د دې ښار هیڅ نخښه نه ده پاته. وایي چي اراخوسیا (اراکوزیا) په پخوانیو وختو کي د ارغسان سیمي ته ویل کېده او کله چي اراخوسیانو خپل مرکز له ارغسان څخه و کدروسیا (کندهار) ته نقل کړ نو د ارغند ناوه د اراخوسیا په نامه وبلل سوه. (۱) سکندر به په هره مفتوحه سیمه کي د سکندریې په نامه ښارونه جوړول چي په دې لړ کي یې اریا سکندریه د اوسني هرات په مځکه او قفقاز سکندریه د کابل په (هوپیان) کي جوړه کړې ده. دوهم ښار د سرپوزې د غره ختیځي خواته پروت و. دا سیمه کندهاریان زوړ ښار بولي چي د ارګ مخروبه ودانۍ (نارنج ماڼۍ) یې اوس هم پاته ده. د زاړه کندهار یادونه څه دپاسه یو زر کاله وړاندي د غزنوي دربار شاعر منوچهري داسي کړې ده :

سیصد هزار شهر کنی، به زقیروان
سیصد هزار باغ کنی، به زقندهار

دا ښار د افشار نادر تر تاړاکه پوري لا ودان و او کله چي نړېدوړي د ۱۱۵۰ هجري قمري کال د ذی الحجی د میاشتي په سر کي د هوتکو ملي حکومت ړنګ کړ، ورسره سم یې د کندهار زوړ ښار هم په بشپړه توګه وران کړ. د زاړه ښار شاوخوا سیمه د روسي یرغلګرو سره د جهاد په څورلس کلنه موده کي د مقاومت ستر مرکز ګرزېدلی و، او د مهماتو لوی ډیپوګان پکښې وو. د دې ښار مفصله تشریح څو زما تر وس تېره خبره ده بیا به یې هم ځیني برخي د کتبي او شفاهي منابعو له مخي وڅېړم.

۱. نارنج ماڼی :

دا ماڼی د ښار مرکزي کلا (ارګ) او د پاچا د اوسېدلو مېنه وه، د هوتکو په نارو کي د دې ماڼی یادونه داسي ده :

که اور دئ د زینو په غره کي اور دئ
پښتانه په غره کي تیت دي شاه حسین له نارنجه جنګ ته سپور دئ

یا

خدایه څه سوه زرملي پیاده او پلي
شاه برج نادر کوره کئ اوس له غره څه د نارنج سرونه ولي

یا :

که دوړي د نارنج په سر کي دوړي
ایرانیان باندي ګډېږي پښتنو یې تر لښکر ایستلې سوړي

محمدهوتک په پټه خزانه کي د شاه حسین هوتک د معرفی په ترڅ کي د نارنج ماڼی یادونه کوي. دی لیکي : "پادشاه عالم پناه په ارګ کي د قندهار، هغه قصر چي نارنج باله شي هلته په هفته یوه ورځ دربار کا په کتب خانه کي، او په مجلس کي علماء جمع کیږي، او شعراء ټولوي. " (۲)

۲. شاه برج :

دا برج د زاړه کندهار لـه څورلسـو برجـو څخـه ډېـر اساسـي برج و چي د ښار شمالي دروازې ته يې څرمه موقعيت درلود. افشار نادر د دې برج په نيولو کي ډېر تلاښ وکړ، هر وار به ناکـام سـو پـه پای کي يې د اشرف توخي او ملا ادينـه لـه خـوا پـه طرحـه سـوې دسيسه فتح کړ. د شاه برج په باب يوه ناره سته چي وايي :

که ښگي پښتني نجوني دَې بـــگي
نادر لوړي تر شاه برج کړې زنبورکي

۳. د ډډي برج :

زاړه کندهار دوې کلاوي درلودې، د ډډي برج د دوهمي کلا ډېر مهم برج و چي د کلا په غربي برخه کي واقع و.

۴. د بدۍ برج :

د نادري يرغل پـه وخـت کـي د دې بـرج قومانـدان گلخـان سهاک نوميدئ چي د ده تر قوماندې لاندي درې سوه کسـه وو او د مقاومت پـه وخـت کـي ټـول شـهيدان سـول. پـه دې برخـه کـي يوه ناره سته. (۳)

که زوره د بدۍ په برج ډېر زوره
شاه حسين هم ور سپور سو خو گلخان يې نه کئ خلاص له دغه اوره

۵. د برگۍ دروازه :

د دې دروازې موقعيت را معلوم نه سو خو په يوه ناره کي يـې نوم راغلئ دئ :

که لوړي د برگۍ دروازې لوړي
اوس به خود تا راځه نيسي موږ تمامي کړې د دې سرو ډبري

۶. د ماشور دروازه :

د ماشور دروازه د زاړه کندهار جنوبي دروازه وه په همدې نامه يو بازار هم و. (۴) اوس د ماشور په نامه دوه کلي سته چې د ښار جنوب غرب ته پراته دي او د پنجوايي په ولسوالۍ اړه لري.

۷. باباولی دروازه :

دا دروازه به عالباً د ښار شمالي لوري ته واقع وه په تواريخ خورشيد جهان کي راغلي دي چي شاه حسين هوتک، نادر ته تر دې دروازې دباندي تسليم سو.

۸. د قيتول دروازه * :

د قيتول دروازه به هماغه د باباولي دروازه وي، ځکه د قيتول څوکه د چل زينې پر سر د زاړه کندهار په شمالي څنډه کي واقع ده. له دې څوکي څخه د سرپوزې غر دوه ښاخه سوئ دئ يو ښاخ يې مخ پر لويديځ غزېدلئ او بل مخ پر جنوب، چي دغه جنوبي ښاخ يې د خزې د غره په نامه يادېدئ. د هوتکو په نارو کي د قيتول يادونه څو ځايه لرو :

که لوړي د قيتول دروازې لوړي
د نادر توپونه مات کړئ هلته هم خيژي د شنو توپو لوخړي

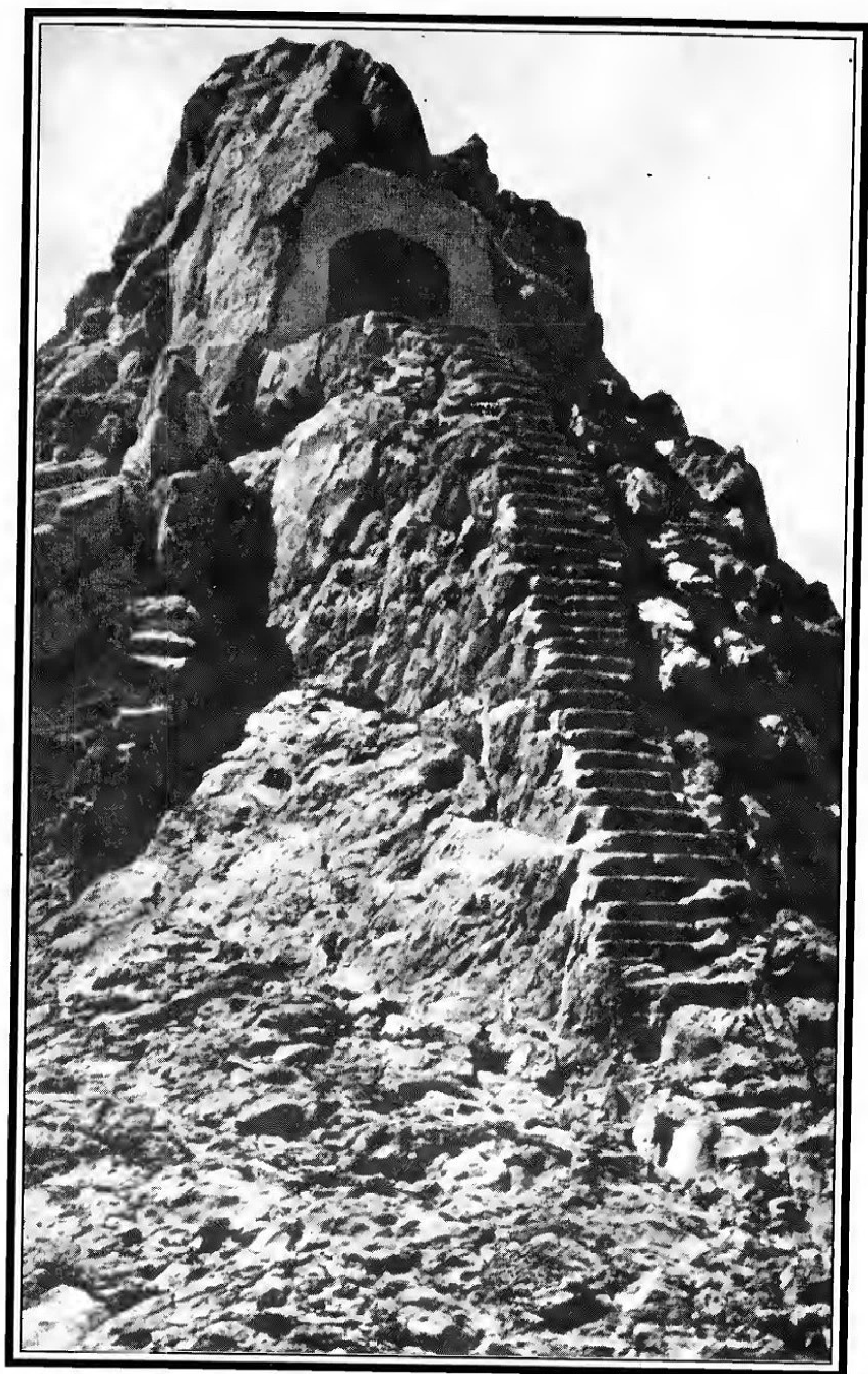
يا :

که غورځي په قيتول کي گولۍ غورځي
شاه گل پروت کاږه برېتونه زينبو يې له ښنو تر سره گرځي

شاه گل د عبدالغفور خان زوی د حاجي انکو لمسی او د يحيی خان کړوسی و چي په همدې دروازه کي د توپ په گولۍ

---

* _ په خينو کتابو کي د قيطور، قيطول، کيتول په شکلونو ليکل سوئ دئ.

چهل زيني

شهيد سوئ دئ . (۵ ـ الف) يحيی خان د ملی قايد حاجي ميرويس نيکه ورور کېدئ. بله ناره :

د قيتول پر سر مي ده رابيا ولاړه
يوه لو ناره بې وکړه، د حاجي ميرخان گټلې هولکه ولاړه

۹. چل زينه :

چل زينه د زاړه کندهار شمال ته د غره په ډډه کـي يـو دالان دئ، چي د غره له بيخه زينې ورختلي دي. دالان او زيـنې دواړه د غره په ډبره کي د اوسپني په قلم کيندل سـوي دي. پخـوا د دالان دواړو خواووته د ډبري دوه زمريـان هـم پراتـه وو چـي اوس نسته چل زينه د بابر پادشاه د زوی عسکری ميرزا له خوا جوړه سـوې ده د ودانی کار يې په ۹۳۰ ق کي شروع سوئ او په ۹۵۳ ق کـي پـای ته رسېدلئ دئ :

که اور دئ د زينو په غره کي اور دئ
پښتانه په غره کي تيت دي شاه حسين له نارنجه جنگ ته سپور دئ

د هوتکو په دې ناره کي چي د نارنج د معرفی په برخـه کـي هم راغلې ده، چل زينې ته اشاره سته.

۱۰. د ميا صاحب خانقاه :

د زاړه کندهار د نارنج مانی مخروبه ودانـی تـه نـژدې د ميا عبدالحکيم کاکړ (رح) خلوت او خانقـاه سـته چـي کنـدهاريان يـې زيارت ته ورخي ميا عبدالحکيم کاکړ چي په نانا صاحب مشهور و، د خانوزيو په کلي کي زېږدېـدلئ دئ. (خـانوزي د کـويټې د اوسـني ښـار څخـه تقريبـاً ۴۵ ميلـه لـيري پـروت دئ) د مياصـاحب پـلار سکندرشاه نوميدئ په کاکړو کي سـتيا او پـه هغـه کـي شـموزی و. ميا عبـدالحکيم صـاحب د نقشبنديه طريقې پير و، عـارف او عـالم

سړی و په زرگونو مریدان یې درلودل. وایي چې شاه حسین هوتک د ده له اقتداره وبېرېدئ او د کندهار له ښاره یې ویوست. یوشاعر ویلي دي :

میاصاحب چي ویوست شاه حسین له دې ښاره
غرقې پاچهي سوه د پیرانو له گفتاره (۵ _ ب)

۱۱. خواجه خضر :

دې ځای ته عوام خواجه خدر وایي او د زاړه ښار جنوب شرق ته واقع دئ. خواجه خضر یو زیارت دئ چي زیاتره په هندوانو اړه لري.

د کندهار هندواڼ په دې عقیده دي چي دا د (جوتی سروپ یا جولی لال) په نامه د یوه روحاني شخص زیارتگاه ده وایي چي نوموړی په همدې ځای کي پر ماهی سپور سو او سمندر ته ولاړ *. په دې ځای کي یو چینه سته چي څنگ ته یې یوه زړه درخته ولاړه ده او د درختي بیخ ته تل یو ډېوه لگیږي. یوه بله چینه په یوه زیرزمیني کي هم سته چي همیشه ډېوه ورته بل وي هندواڼ په همدې چینو کي لمبیږي او بیا عبادت کوي. دې زیارت ته د کندهار پارسیوانان هغه ښځي راولي چي د میرگي په ناروغي اخته وي. په خواجه خضر کي هندواڼ د جولای (ساوڼ) په میاشت کي یوه بشپړه میاشت میله لري او د مېلې په وروستۍ شپه سازونه ږغوي او سندري وایي. په دغه شپه به د کندهار مسلمانان او د ولایت والي او نور دولتي مشران هم ورتلل. د هوتکو له نارو پرته موږ د زاړه کندهار د ځینو ځایو نومونه د عبدالرحیم هوتک په اشعارو کي هم موندلای سو. مثلاً په دې بیتو کي :

---

* _ دا خبره ماته په تورنټو کي اوسېدونکي افغان هندو (شام لال) کړې ده.

ښایسته کندهار ډېر ډېر یادومه
نه هیریږي که یې هر څو هیرومه
خصوصاً د ارغنداب باغ او ولو ته
زړه مي غورځي بیطاقت سم نه درمه
سرپوزه او کاغانک * چي را په زړه سي
اور مي واخلي پر ځان پیک وښورومه
کوکران ** او گوندیگان *** د خدای په حکم
څه فیضونه باندي اوري کې شمېرمه
سرپوزه چي لو ویاله پکي بهیږي
د ویل ږغ یې مدام پر زړه لرمه
یو دم کښېنه په ایوان د چل زینو کي
تماشا وکړه چي زړه دي سي ښېغمه (۶)

یو وار ولیدای په سترگو کندهار
ورته تېرې یم بې حده، بې شمار
ارغنداب نهر مي ولیدای په سترگو
چي اودس مي باندي وکړای د سهار
چل زینو لره په شوق وپه ذوق راغلای
چي وروختای په امر د ستار
هم تر طاق و هم رواق لاندي یې کښېنم
په ژړا مي دواړه سترگي کړای خونبار

---

* ـ د اوسني سرپوزې بازار شمال ته د ویالې پر غاړه یوه لار وتلې ده چي د کاغانک کلي ته رسیږي. دا کلی د ارغنداب په ولسوالۍ اړه لري.
** ـ کوکران د کندهار د اوسني ښار غرب ته د هرات ـ کندهار پر لویه لار پروت دئ، د حاجي میرویس نیکه زیارت په دغه کلي کي دئ.
*** ـ گوندیگان هم پر دغه لویه لار واقع دئ. دلته د (میرویس مېني) په نامه د ښاروالۍ ۷ ناحیه جوړه سوېده.

پر زاړه ښهر مې را وړای قـدمونه
د فراق نارې مې وکړای په کوکار*

عبدالرحیم هوتک بل ځای د چل زینې، غونډۍ، د ملا موسی باغ، د مـلا گـلاب گومبتـه (چـي وايـي ځـنگ تـه يـې د شـهيدانو او خواجه خضر زيارتونه دي)، نومونه راوړي دي چي ښله چل زينو او خواجه خضر ځخـه د نـورو ځـايو د موقعيـت شـرحه اوس ماتـه ممکن نه ده. د مجمع التواريخ مؤلف ميرزا محمد خليل مرعشي** د تاريخ عباسي، شاه جهان نامه او تاريخ وقايع قنـدهار پـه حوالـه د زاړه قندهار يو تصوير راښيي او ليکي چي د کنـدهار ښـار پـه پخـوا زمانو کي چنداني استحکام نه درلود او کله چي د صفوي شـاهانو او د هند د چغتايي سلاطينو تـر منځ د همـدې ښـار پـر سرشـخړې وسوې کله به د يوه په واک کي او کله به د بل په اختيار کي و، هـر يوه به د هغه په ټينگښت او ترميم کي کوښښ کاوه ځو په پـای کـي د کندهار کلا دې اندازې ته ورسېده چي په شاوخوا مشهورو کـلاوو يې د استحکام له مخـي سـاري نـه و. نومـوړی مؤلـف د گـرگين د واکمنی پر وخت د کندهار په باب ليکي چـي دا ښـار اووه پراخـي کلاوي لري چي د (لکي غره) په لوېديځ کـي پـرتې دي. دا غـر پـه هندي منابعو کي (لکه) بلل سوئ دئ د لکي غر همـدا د سـرپوزې

---

* _ عبدالرحیم هوتک د اتو مليزي زوی او د ملک سلطاني لمسی دئ چي د زابل ولايت د کلات د سيوري په (ښه بولان) کي زېږېدلئ دئ (۱۱۴۰ ق حدود). په درې کلني کي له خپلي کورنۍ سره کندهار ته راغلئ دئ د لسو کالو و چي له خپلي کورنۍ سره نيشابور ته کډه سو له هغه ځايه بخارا ته ولاړ او د ژوند تر پايه هورې و. د اشعارو په دېوان کي يې د کندهار په ياد ډېري سوزناکي چيغي له خولې ايستلي دي.

** _ مجمع التواريخ ۱۰ _ ۱۴ مخونه. دا کتاب د ۱۱۲۰ ق ځخه بيا تر ۱۲۰۷ ق پوري د ايران پيښي بيانوي او په دې ترځ کي د هوتکو د دورې حالات د ايرانيانو له نظره تشريح کوي. مجمع التواريخ وار دواره په ۱۳۲۸ ش کي په تهران کي او بيا په ۱۳۶۲ ش کي چاپ سوئ دئ.

غر دئ البته هغې برخې ته يې د (لکي غر) وايه چې شمالاً او جنوباً پرته ده. وايي چې د دې غره د کلا جګوالی شپږ ذرعه و* تـر دې کلا وروسته يوه بله کلا واقع وه او د هغې په منځ کې د ارګ په نامه يوه کلا وه چې د پاچا د استوګې ځای و. دا کـلا د نـارنج مشـهوره کلا يا مانۍ وه. د ښـار شـاوخوا اووه کـلاوي (حصـارونه) وو پـه دې ډول :

ـ د ښار شاوخوا کلا چې (شـيرحاجي) يـې هـم ورتـه ويـل. دا نـوم وروسته په (شيرازه) باندي اوښتئ دئ. ـ دوهمه کلا هنديانو (دولت اباد) او ايرانيانو (قلعه بدن) بللې ده. ـ دريمه کلا د منډوي په نامـه يادېدله. ـ څلرمه د ارګ کلا وه. ـ پنځمه د قيتول د غره د سر کـلا وه. ـ شپږمه کلا عليمردان خان جوړه کړې وه. ـاوومـه کـلا د چـل زينې د غره کلا وه.

ښـار پنځـه دروازې درلـودې : ـ د ماشـور دروازه، د بابـا ولي دروازه، د ويس قرني دروازه، د خوجه خضر دروازه او د علی قـاپی دروازه**. د ښار د اوو کلاوو د برجونو شمېر تر پنځوسو اوښتئ چې مشهور يې دا دي : د مجنون قتال بابا بـرج، خاکستر بـرج، د ډېـر برج. د کندهار زوړ ښار په ځينو منابعو کې د (شهر کهنه شاه حسيني) په نامه ياد سوئ دئ. (۷) دا وو هغه متفرق معلومات چې موږ يـې د کندهار د زاړه ښار په باب لرو. دې ښار د مثلث شکل درلـود شـمالي خوا يې د کندهار ـ هرات لويي لاري ته، شرقي خوا يـې د اوسـني کندهار نوي ښار ته څرمه او جنـوبي خـوا يـې د ماشـور پـر دروازه ختمېده. (۸)

---

* ـ ذرع د اوږدوالـي پخـواني واحـد دئ او انـدازه يـې د عـادي انسـان د لاس لـه څنګل څخه د ګوتو تر سرو پوري ده، خو دا چې د دغـي کـلا جګـوالی دي شـپږ ذرعه و، ماته د تامل وړ ښکاري.

** ـ د دروازو د موقعيت په ښوولو کې د مجمع التواريخ ليکنې د تامل وړ دي.

نادر اباد

دریم ښار د نادراباد په نامه یوه نظامي کـلا وه چـي پـه ۱۱۵۰ هجري قمري کي د نادر افشار له خوا جوړه سوې وه. افشار نـادر د کندهار د ملي حکومت د ړنګېدو په خاطر د کندهار زوړ ښـار پـوره یو کال کلابند کړئ او د کندهاریانو له سخت مقاومت سره مخـامخ و. دا مقاومت تر بې شـمېره قربـانیو وروسـته مـات سـو او د کنـدهار ملي حکومت نسکور او ښار د نادري لښکرو له خوا په بشپړه توګه لـه منځه یووړل سو. د کنـدهار خلکـو پـه حقـه سـره افشـار نـادر تـه د "خوني نادر" لقب ورکړی و. ده د ښار پـر اوسـېدونکو غلجیـو قومـو باندي حکم وکړ چي یو مخیزه له ښاره ووزي هغوي یې پـه نیشـابور او خراسان کي هغو سیمو ته تبعید کړل چي پخـوا ابـدالیان پکښـې میشته سوي وو. ابدالیان یې بیرته خپلي اولنۍ سـیمي (کنـدهار) تـه راوستل (۱۰).

افشار نادر د کلابندۍ په دوران کي د اوسني کنـدهار جنـوب ته د شیرسرخ زیارت په شاوخوا کي یو ښـار جـوړ کـړ چـي د تـاریخ احمدشاهي په استناد یوه محقره کړه وړه کلا وه او پراخوالی یـې د پخـواني ښـار لـه خلرمـي برخـي سـره برابـر نـه و(۹) اعلیحضـرت احمدشاه بابا د خپلي تاجپوشۍ مراسم د همـدې کـلا تـر ځـنګ د شیر سرخ بابا په زیارت کي سرته ورسول (۲٦ جـولای ۱۷۴۷ م) او د سلطنت تر لسم کال پوري په همدې ښار (کلا) کي اوسېدئ چي بیـا یې د نوي ښار د جوړېدو تکل وکړ.

د نـادر ابـاد کـلا تـر ۱۲۵۵ ق (۱۸۳۹ م) پـوري لا ولاړه وه د همدې کـال د اپريـل پـر شـلمه (۱۳ صـفر ۱۲۵۵ ق) شـاه شـجاع د سرجان مارکی په مشري له Indus Army سره د سـند او بـولان لـه لاري کندهار ته راغـئ او د دوهـم وار لپـاره پـر تخـت کښېنوسـت. دمخــه تــر دې چـــي شــاه شـــجاع او انګريـــزي لښكـــر د كـنـــدهار احمدشاهي ښار ونيسي، په "قلعه نادری" يا همدغه نادراباد کي يـې واړول. د تاريخ سلطاني مؤلف ليکي : "الغـرض پادشـاه مـذکور در مدت يکماه مطابق سلخ ذيحجه سنه مـذکوره بـه بنـد ذاکـر کـه تـا قندهار يک فرسخ فاصله دارد رسيدند ... علی الصباح شاه شجاع بـا تيپ های اراسته و صفوف پيراسته از انجا کوچيده و بنـه را درميـان ګرفته در قلعه نادرشـاه سـکنا ګزيـد. " (۱۱) لـه قلعـه نادرشـاه څخـه مطلب همدا نادر اباد دئ. ګويا دغه ښـارګوټی يـا نظـامی کـلا تـر جوړېدو وروسته څه دپاسه سل کاله لا نوره هم ولاړه او د اسـتوګني وړ وه او په يقين سره ويلای سو چي ډېر کلونه به نوره هم ودانـه وه اوس يې بولګه نسته خو د شيرسـرخ زيـارت او ګومبتـه لا سـته. شـاه شجاع او انګريزي لښکر دوې مياشتي په دغـه ښـارګوټي کـي اړولي وو. دغه سيمه اوس زياتره زراعتي ځمکي يا چمنونه دي.

قنــــدهار ان کشــــور مینــــو ســــواد
اهــــل دل را خــــاک او خــــاک مــــراد
کــوی ان شــهر است مــا را کــوی دوست
ســاربان بربنــد محمــل ســوی دوســت
(علامه اقبال لاهوری)

اشرف البلاد

احمدشاهي کندهار

لــوی احمدشــاه بابــا (۱۱۶۰ _ ۱۱۸۶ ق) د خپــل ســلطنت لــه لومړیو وختو څخه په دې فکر و چي د هیواد د پایتخت پــه توگــه د کندهار نوی ښار جوړ کړي ځکه د نادراباد نظامی کلا له یوې خــوا دومره پراخه نه وه چي د یوې ستري امپراتــورۍ د پایتخــت لپــاره دي مناسبه او موزونه وي او له بلي خــوا یــې موقعیــت هــم پــر یــوه داسي سیمه و چي ډېره نمناکه وه په تېره بیا کله چي بــه پــه ژمــي کي زیات بارانونه واورېدل او سېلاوونه به راغلل، د دغي کلا زیــاتره ودانۍ به زیانمني سوې. په روغتیایي لحاظ هم څرنگه چي چمنــي مځکه وه او ډېري غوماشي یې درلــودې، د ښــار لپــاره نــاوړه وه *. ځکه نو ستر ټولواک د پاچهۍ په لسم کــال (۱۱۶۹ ق) وپتیلــه چــي نوی ښار باید جوړ ســي او د همــدې مقصــد لــه پــاره یــې لــه خپلــو مشاورینو، د قومونو له مشرانو او صاحب نظرو سره مشوره پیل کړه. د نظریو د راغونډولو په ترڅ کــي ځینــو ویــل چــي پخــوانۍ کــلا دي ترمیم سي او زوړ ښار دي له سره ودان سي خو ځینو بیا داسي نظر

* _ دا مطلب پــه تــاریخ ســلطاني ۱۴۲ مــخ، ســراج التــواریخ ۲۵ مــخ، احمدشــاه بابای افغان (د غبار تالیف) ۱۷۵ مخ کي راغلی دئ.

ورکړ چي نوی ښار باید له سره جوړ سي. لوی احمدشاه بابا د دغو دواړو نظریو په باب شخصاً څېړنه پیل کړه. د تاریخ احمدشاهي مؤلف محمود الحسیني الجامی لیکي چي اعلیحضرت له خپلو سلاکارانو سره زاړه ښار ته ولاړ، د هغه ځای له اوسېدونکو سره یې وکتل هغوي له دې امله چي د غره په بغل کي اوسېدل، په دوبي کي یې له ګرمۍ څخه شکایت درلود او ځیني نور عیبونه یې هم ورته بیان کړل. د اعلیحضرت احمدشاه بابا نظر پر دې سو چي د ښار لپاره باید ځای ولټول سي په همدې تلاښ کي و چي د اوسني کندهار پر سیمه یې نظر برابر او دا ځای یې خوښ سو. دا سیمه پخوا په مجموع کي د ده خواجه په نامه یادېدله (د ښار تر جوړېدو وروسته هغه سیمه ده خواجه مشهوره سوه چي تر کابل دروازې دباندي پرته ده مګر په حقیقت کي د کندهار نوی ښار "اشرف البلاد" ټول په ده خواجه کي واقع دئ) تاریخ احمدشاهي چي د لوی احمدشاه بابا په ژوند کي د ده تر مستقیم نظر لاندي لیکل سوئ او په دې برخه کي تر نورو تاریخو مستند دئ، په دې باب داسي راوړي : "شهریار سلیمان اقتدار ... به تفحص جای دیگر متوجه شدند ناګاه قطعه زمینی معروف به ده خواجه بنظر فیض اثر در امد که رودخانه موسوم به پاتاب متصل ان خطه ارم مثال در جریان بوده ... انمکان دلپذیر لایق تعمیر و پسند خاطر خطیر افتاد. " (۱۲) [باید وویل سي چي پاتاب (پاتاو) د رودخانې نوم نه دئ، بلکي د هغه کانال نوم دئ چي د ارغنداب له رود څخه راولاړ سوئ او د کندهارښار په منځ کي تېر سوئ دئ. پاتاو د خوجه ملک په سیمه کي له ارغنداب روده رابیلېږي.] لوی ټولواک د دغه ځای تر خوښېدو وروسته د همدې کال یعني د ۱۱۶۹ ق کال د ربیع الثاني (دوهمی خور) په لومړۍ ورځ د احمدشاهی کندهار د تاداو ډبره کښېښووله. دا ورځ د پخواني رسم و رواج له مخي د

سعادت خان منشی له خوا د دولت د نورو منجمانو په مشوره د نجومو محاسباتو له مخي د ښار د بنسټ ایښوولو له پاره مناسبه او نېکمرغه ورځ بلل سوې وه. د ښار د تاداو ایښوولو په مراسمو کي اعلیحضرت لوی احمدشاه بابا له دوعا وروسته خورا ډېري شیریني او له اندازې زیاتي پیسې د نیک شگون او خیرات په توگه پر حاضرینو باندي د برخوردار خان په واسطه وویشلې. د ښار د ودانولو عمومي سرپرستي یې د نوموړي برخوردارخان ورور ابدال خان ته ورکړه خو د ښار د ودانولو کار یې پر څو برخو وویشه او هره برخه یې د ښار مخورو، سپین ږیرو، خانانو، د قومونو مشرانو او د ولایتو والیانو (بیگلرگیگانو) ته ورکړه * پر دې ښار یې اشرف البلاد احمدشاهي کندهار نوم کښیښو. په دې باب د تاریخ احمدشاهي روایت داسي دئ : "نام سابقش که شهر مقصود مقرر شده بود موقوف داشته باشرف البلاد احمدشاهي موسوم ساختند و نارین قلعه فلک درجه مشتمل برعمارات ملوکانه و منازل شاهانه و باغات فراخ دلکشا و کاروانسرا و بازار و چارسوق و چار رسته بافضا که کشش هر یک به نیم فرسخ میشود مقرر ساخته و در هر بازار خیابان دوکانها در کمال زیب و حسن ترتیب قرار داده و در کنار خیابان از دو طرف پیش دکان جوی آبی روان و بر لب جوی از یمین و یسار اشجار سایه دار و میوه دار از قبیل توت و زردالو و چنار سرسبز ... و بپای درختان آب صافی در جریان بوده..." (۱۳) همدا مؤلف لیکي چي د ښار د سمسورتیا په خاطر یې پر پاتاو سربېره یوه بله واله هم له ارغنداب رود څخه وکیندله، چي دا به نو غالباً شاه واله وي؟ د "تاریخ احمدشاهي" تر خپرېدو وړاندي زیاتره مؤرخین د کندهار د

---

* _ زموږ د کورنۍ دوه مشران (محبت نیکه او صحبت نیکه) یې هم له سیوري څخه په همدې منظور راغوښتي وو. (م. هوتک)

اوسني ښار جوړېدل د ۱۱۷۴ ق کال په پیښو کي راوړي چي تېروتنه ده. د احمدشاهی کندهار تاداو د ۱۱٦۹ ق کال په دوهمه خور کي اېښوول سوئ دئ. دې مسئلې ته د لومړي ځل لپاره فاضل استاد پوهاند رشاد متوجه سو أو د کلونو کلونو تېروتنه یې اصلاح کړه. په تاریخ سلطاني کي راغلي دي چي په دغه کال دراني احمدشاه له هندوستانه کندهار ته راستون سو څرنګه چي تل یې په خیال کي و چي یو بل ښار پر یوه مناسبه سیمه جوړ کړي ځکه یې نو په ټینګه عزم وکړ او لومړی یې یوه ژوره واله د ارغنداب رود په لوېدیځ کي وکښل او دښت ته یې وخیژوله* او غوښتل یې چي په دغه ځای کي ښار جوړ کړي خو د هغه سیمي اوسېدونکو ونه منله. بیا یې د ترنک رود پر غاړه د ښار جوړولو اراده وکړه. دلته بیا بارکزو موافقه ونکړه. په پای کي د پوپلزو مشرانو دغه د اوسني ښار ځځکه ورته پیشنهاد کړه او لوی احمدشاه بابا هم ومنله. د تاریخ سلطاني خپل بیان داسي دئ : "لیکن چون ان موضع در قسمت غنی خانی** متعلق گروه الکوزیی بود و ایشان از ساختن شهر در جوار خود ابا مینود، فسخ غزیمت نموده بعد از چندی که والده شاه روانه داربقا شد، در انجا دفن ساختند و ان موضع را به روضه موسوم کرد *** بعد ازان خواست که شهر را در حدود غربی قریه مسمی به

---

* _ دا واله د کوهک د کلي واله ده چي اوس هم بهیږي.

** __ عبدالغنی خان الکوزی یو جاه طلبه سړی و. د نادر افشار په لښکرو کي یې د پښتنو پر ضد توري وهلې کله چي نادر د هرات د ابدالیانو حکومت او بیا د کندهار د هوتکو سلطنت چپه کاوه، په دواړو کي یې همدغه عبدالغني خان همکار و. د دې خدمتو په بدل کي ورته نادر د کندهار والي (بیگلربیگي) منصب ورکړ. د احمدشاه بابا په پاچهي کي دا سړی له اقتداره ولوېد.

*** _ د لوی احمدشاه بابا مور زرغونه انا نومېدله په قوم الکوزی وه زیارت یې د ارغنداب رود پر غربي څنډه د کوهک کلي ته نژدې پر یوه کوچني غره واقع دئ او گومبته پر ولاړه ده.

مردقلعه* بسازد و آب ترنک را که در عذوبت با تسنیم کوثر لاف مساوات میزند در میان شهرجاری کند اما طایفه بارکزیه نیز بصورت الکوزیی تعمیر شهر را در جوار خود نگذاشتند، احمدشاه که مرد حلیم بود ایشان را نیز ازرده ننمود تا اینکه طایفه پوپل زیی را رگ هم قومی و وسیله رحم در امده به احمدشاه گفتند که در هر موضع از املاک ما شما را بجهته تعمیر شهر پسند باشد مضایقه نداریم. (۱۴)" احمدشاه بابا له دوی ځخه ډېر خوشحاله سو او پر دغه ځای یې چې اوس ښار ودان دئ، رجه وکښله او دوولس قلبې ځکه یې چې شپږ سوه جریبه کیږي د ښار له پاره غوره کړه او تولو درانیو او نورو قومو ته یې ځای ورکړ چې هر څوک د ځان له پاره مېنه جوړه کړي. تاریخ سلطاني وایي چې د کلا دېوال یې د هندي او ایراني استادانو په مرسته جوړ کړ او د ښار په منځ کې یې د څلورو بازارو په تقاطع کې یوه لویه گومبته ودروله چې "سی ذرع در سی ذرع است" دا گومبته د چارسو پخوانی گومبته ده چې بیان به یې وروسته راسي. د تاریخ سلطاني د پورتني روایت ملاتړ د سردار عبدالله خان پوپلزي (وکیل الدوله) په یو شعر کې هم موندلای سو، دی وایي :

خدایه ته راکـــــې لاس د ښندني
چې زما پر مځکو. مېني سي پلني
دا قنــــــدهار به. بیرته اباد سي
ستا د مربي به . زړگی په ښاد سي
بخښو احمد ته. مځـــکي مالونه
د ده خپلوان یو. ښتانه یونه (۱۵)

---

* _ مردقلعه (مرت کلا) د اوسني کندهار جنوب لویدیځ ته د ترنک رود پر شمالي څنډه یو کلی دئ، بارکزي پکښې اوسي.

وکیل الدوله د احمدشاهي عصر ستر مخور او د پښتو ژبې شاعر و. د کندهار ښار د تاداو ابنوولو جریان یې په یو قطعه کې ویلئ دئ چې په دې بیت شروع کیږي :

دمیکه شاه شهامت مدار احمدشاه
باستواری همت بنای شــــهر نهاد

د احمدشاهي ښار په باب ځینو نورو تاریخونو هم یادوني کړي او له هغې جملې څخه په حیات افغاني کې راغلي دي : "د ښار شاوخوا ته خامه کلا او د دریو میلو خندق په واسطه احاطه سوئ دئ تقریباً شپېته زره کسه په دغه ځای کې ژوند کوي، یوه زره کلا د دغه ښار شمال خواته پرته ده چې د هغه ځای خلک یې د ارګ په نامه یادوي، د احمدشاه بابا مقبره او خرقه په ښار کې دننه لویدیځ خواته موقعیت لري ... چارسو یعنی د چوک بازار د پنځوسو ګزو په پلنوالي د ګنبدي په شکل پوښل شوئ دئ ... په کندهار کې د سوداګرانو د استوګنې لپاره څو سرایونه هم جوړ سوي دي ـ د ګنج بازار په نوم منډیي کې هر ډول حیوانات او زراعتي حاصلات لکه پنبه او نور خرڅیږي." (١٦) میجرایش والر (Majer Ashe Waller) انګریز لیکي : "کندهار د دراني امپراتورۍ لرغونی پایتخت دئ چې د دوی پاچهان پکښې ښخ دي ـ د ارغنداب او ترنک رود تر منځ پروت دئ له کلات غلزایي څخه د ۸۹ میلو په فاصله جنوب غرب ته او د کویټې د شمال غرب په ۱۴۴ میلي کې موقعیت لري. ښار په یوه هموار ه سمسوره سیمه کې پروت او د ختو په جګو دېوالو احاطه سوئ دئ په کونجانو کې غټ برجونه او پراخ خندق لري. د ښار محیط خلور میله دئ او تقریباً شل زره کوره لري چې په عمومي توګه له اومو خښتو څخه جوړ سوي دي په داسي حال کي چې د بډایانو کورونه د ګچو سپین پلستر لري او له لیري د ملغلرو په شان معلومیږي ... د احمدشاه بابا

قبر ... د ښار ډېره جذابه ودانۍ ده چي د مسافرو د زياتی پاملرني وړ گرزي." (۱۷)

دغه راز يو بل انگريز انجنير چي فرانک ای مارتين (Frank A. Martin) نوميږي د کندهار ښار ته تللئ او د هغه وخت کندهار يې په لنډ ډول معرفي کړئ دئ. نوموړي د امير عبدالرحمان خان او امير حبيب الله خان (سراج الملة والدين) په وخت کي اته کاله پر له پسې په کابل کي اوسېدلئ دئ کله چي د امير حبيب الله خان زوی شهزاده نصرالله خان د ۱۸۹۵ م کال په دوبی که د انگريزانو په بلنه انگلستان ته ولاړ، د راستنېدو په وخت کي يې نوموړي فرانک مارتين له لندنه تر کابله پوري په ټول سفر کي ملگری و. شهزاده نصرالله خان له لندن څخه پاريس ، روم، ناپلس Naples ته ولاړ، وروسته د بحر له لاري کراچي ته، بيا په ريل کي چمن ته او له هغه ځايه کندهار او ورپسې کابل ته ستون سوئ دئ. فرانک مارتين د خپل دې اوږده سفر بيان په يو کتاب کي کښلئ چي Under The Absolute Amir نوميږي او په ۱۹۰۷ م کال په لندن کي چاپ سوئ دئ. فرانک مارتين هنرمند سړی و د افغانستان ځيني ځايونه، د امير دربار او تصويرونه يې پخپل قلم رسامي کړي او په دغه کتاب کي يې چاپ کړي دي. نوموړي د کندهار ښار مفصله تشريح نه ده کښلې، يوازی يې دومره ليکلي چي : "کندهار د شنو کروندو په منځ کي پروت دئ ... د يوه جگ دېوال په واسطه احاطه سوئ دئ کورونه يې زياتره له خټو او ډېرو يا اومو خښتو څخه جوړ دي. ټول ښار د وروستيو شلو کلونو په جگړو کي ډېر وران سوئ * چي وروسته ترميم سوئ هم نه دئ.

د کندهار ښار د لنډي تاريخچې له ليکلو وروسته غواړم د دې تاريخي ښار نسبتاً مفصله تشريح وکاړم.

---

* _ مقصد يې هغه جنگونه دي چي يا له انگريزانو سره سوي او يا د امير دوست محمد خان تر مرگ وروسته د امير د زامنو تر منځ پېښې سوي دي. د فرانک مارتين دغه کتاب ما په پښتو ژباړلی او تر چاپ لاندي دئ.

احمد شاهي چارسو

چارسو :

د احمدشاهي کندهار مرکز د چارسو چوک دئ چې د ښار څلور مشهور بازارونه (کابل بازار ـ شاه بازار ـ هرات بازار ـ ښکارپر بازار) يې سره وصل کړي دي. په لومړي سر کې د چارسو چوک پوښل سوئ و او ما له خپلو مشرانو څخه اورېدلي دي چې د چارسو پر سر د کوټوالی دفتر و (کوټوالي د امنيه قوماندانۍ په شان يوه پوليسي اداره وه چې د ښار امنيت يې ساته) د چارسو د غولي پراخوالی ديرش گزه په ديرش گزه کې دئ، گومبته يې د يوه هندی معمار له خوا ډيزاين سوې وه. تاريخ سلطانی په دې باب يوه کيسه بيانوي او ليکي : "کله چې د گومبتي پايې (ستني) بشپړې سوې، نوموړی معمار نيشاپور ته وتښتېدئ احمدشاه بابا غوښتل چې د ښار د جوړېدو چارې ډيري چټکي پر مخ ولاړې سي ځکه يې نورو معمارانو ته د چارسو پوښلو امر وکړ مگر معمارانو ځانونه کښل او په دې ترڅ کي شپږ مياشتي کار وځنډېدئ په پای کې اصلي معمار له نيشاپوره راستون سو، کله چې د تيښتي علت څيني وپوښتل سو ويې ويل : د داسي لويي کومبتي پايې بايد سيي وچې سي چې تر پوښلو وروسته يې د کښېنستلو احتمال بيخي له منځه ولاړ سي ما چې د اعليحضرت تلوار ته کتل له امره مې غاړه نسوای غړولای، مجبور وم گومبته به مې پوښلای چې دې کار زما له بدنامۍ او د تعمير له ورانۍ پرته بله نتيجه نه درلوده، ځکه نو وتښتېدم. اوس چې پايې د کښېنستلو له خطره وژغورل سوې، بيرته راغلم او کار ته دوام ورکوم. وايي چې پاچا يې عذر ومانه او انعام يې لا هم ورکړ.

د چارسو چوک د پخواني شکل يو مشاهد (حاجي عبدالمجيد هوتک) خپل مشاهدات ماته د يو ليک په ترڅ کې داسي ليکلي دي :

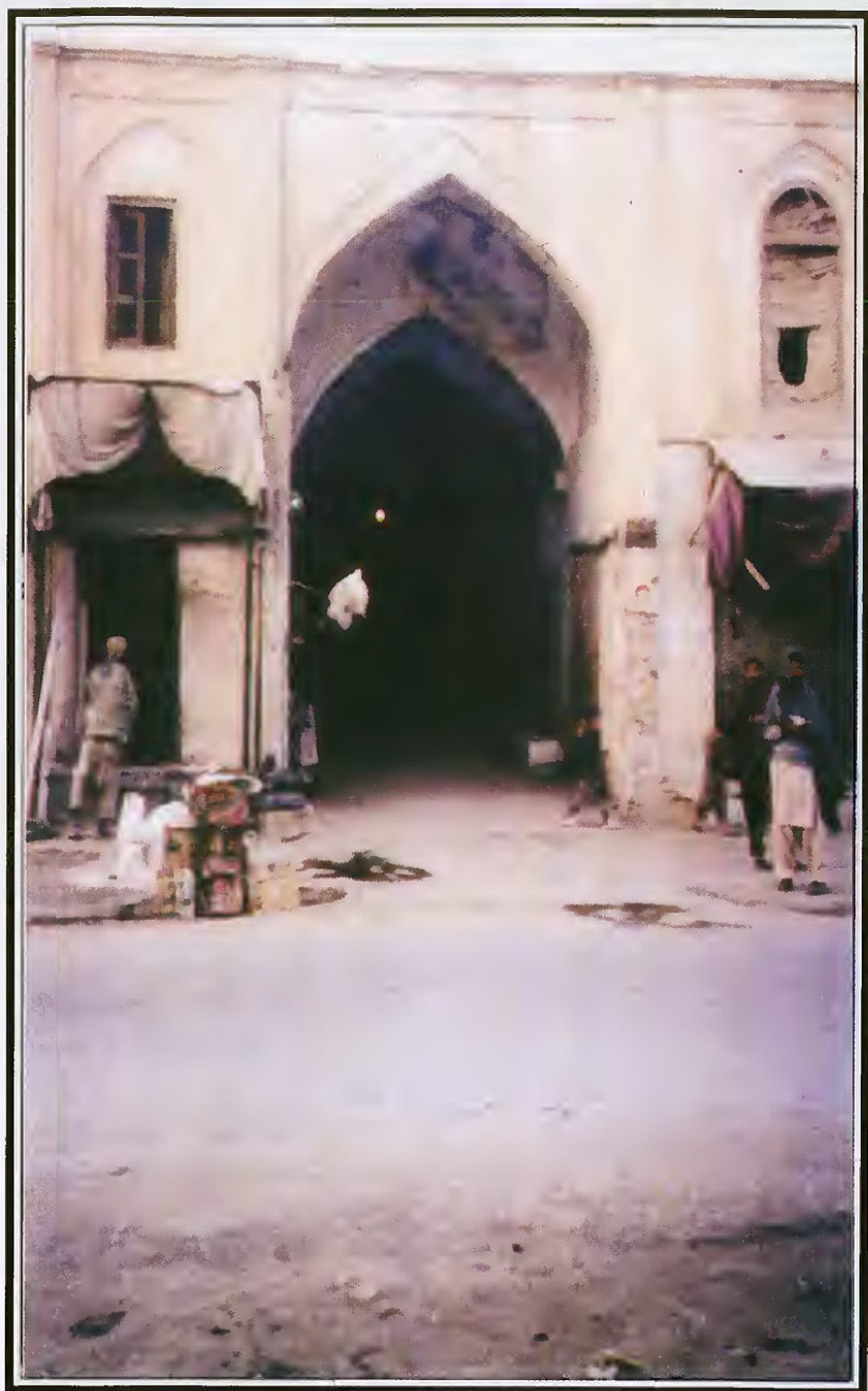
چارسو یوه لو گومبته وه، چي پوښښ یې باید یوه حیرانوونکې کارنامه وبلل سي. دومره لو گومبته چي په جگواله کي د اوسنیو څلور منزله تعمیراتو سره برابره وه بې له سیخ و گاډره په پخو خښتو پوښل په رشتیا سره هم یوه لویه کارنامه ده چي د احمدشاهي عصر له ښیگڼو څخه گڼل کیږي. دننه په چارسو کي شمالي او غربي خواته پیره دارخانه وه چي (میرشوانان) * پکښي اوسېدل. جنوب او شرق ته یې درې منزله (تیمچه) ** وه چي بزازانو پکښي دوکانونه درلودل او دغه راز یې پر ډوو نورو کونجانو د بزازی لوی دوکانونه وو. د هر بازار په خوله کي چي د گومبتي پایې وې، پر یوه طرف او بل طرف د زرگرانو یا خورده فروشانو شپږ شپږ دوکانونه واقع وو. د شاه بازار پر خوا تر پوښلي چارسو پوري تنگ بازار و چي یوي خوا ته یې قنادان او بلي ته صدری، پلورونکي او الغبندان وو د گومبتي پر سر کوتوالي وه چي د کوتوال د ناستی سالون او د میرزایانو دفتر او تحویلخانې او دغه راز د کوتوالی د میرشانانو کوټې او د استوگني ځایونه پکښې وو. د گومبتې پر سر به نغارې هم پرتې وې چي د روژې په میاشت کي به یې د پیشملي د اعلان یا نورو اعلانو لپاره ډنگولې چي وروسته د دې نغارو پر ځای باجه خانه وهل کېده. *** چارسو او د هغه ټول ملحقات د وزیر محمدگل خان مومند په وخت کي (۱۳۱۲ ش) د ده په امر د بازار

---

* ـ میرشو (میرشب) یوه نظامي رتبه وه چي وظیفه یې د بازار او کوڅو امنیت ساتل و. میرشبگیر د ښار گوتوال ته وایي. (غیاث اللغات)

** ـ "تیم" په لغت کي لوی تجارتي سرای ته وایي (افغان قاموس) تیمچه یې اسم تصغیر دئ یعني کوچنی تجارتي سرای.

*** ـ د باجه خانې په واسطه د پیشلمي د اعلان عنعنه تر تیرو دیرشو پنځه دیرشو کالو پوري لا موجوده وه زما په یاد ده. باید ووایم چي کندهاریان باجې (Harmonica) ته باجه خانه وایي، نه پوهېږم چي ولې؟

پوښلی چارسو د کابل بازار مدخل

د خولو د تنگوالي په نسبت ونړول سول. دا چوک چي زما (م. هوتک) په یاد دئ، په همدې اوسني شکل و. د چوک پر جنوب شرقي، شمال شرقي، او جنوب غربي راسته کي د بزازانو دوکانونه او په شمال غربي راسته کي د قنادانو دوکانونه دي. هره راسته درې غټې دوکانونه لري. د چوک شمالي خواته شاه بازار، جنوبي لور ته یې ښکاپر بازار، شرق ته یې کابل بازار او غربي پلو ته یې هرات بازار واقع دئ. په دې څلورو بازارو کي د کابل بازار او هرات بازار اوږدوالی تقریباً سره یو شان دئ، شاه بازار تر ټولو لنډ او ښکاپر بازار تر ټولو اوږد بازار دئ.

کابل بازار :

دا بازار له چارسو څخه مخ پر شرق غزېدلئ دئ. په شروع کي یې شمالي خوا ته د لنډرانو * دوکانونه واقع دي چي د بازار د اوږدوالي تقریباً دریمه برخه یې نیولې ده. د دې دوکانو په پای کي د (راجا) په نامه یو تجارتي سرای واقع دئ چي یو کوچنی تجارتي مرکز او د سوداگرو تجارتخانې پکښې دي. د لنډرانو د دوکانو په منځ کي د پوښلي چارسو خوله را خلاصه ده د راجا تر سرای وروسته د بامیزو تر کوڅې پوري متفرق دوکانونه دي د بامیزو کوڅې یوه خوله د کابل بازار د شمالي راستې په منځ کي د قاضي غلام کوڅې پر مخامخ راوتلې ده په دې کوڅه کي د پاتاو پر شمالي څنډه د کابل بازار حمام واقع دئ. د بامیزو تر کوڅې وروسته د بوټ سازانو دوکانونه وو خو کله چي دا صنعت د له منځه تلو په حال کي سو، دوکانونه یې د بېلابیلو دندو خلکو واخیستل اوس په

---

* _ لنډر هغه چاته ویل کیږي چي کمبلي، سطرنجی، جوالونه، تلتکان او نیالی خرڅوي لغوي معنا یې (کهنه فروش) ده. (ظفر اللغات. لس زره پښتو لغتونه)

دې بازار کې د بوټ سازۍ یو دوکان لا هم نسته* د کابل بازار د شمالي راستې په پای کې د کابل دروازې چوک ته خرمه د څارندویانو (پولیسو) برج واقع و. دا برج د دوکانو پر سر (دوهم منزل) موقعیت درلود، په پخو خښتو جوړ سوئ و چې له روسانو سره د جهاد په کلونو کې کنډواله سو** د احمدشاهي کندهار کلا د همدې برج غربي خواته واقع ده. کلا ته څرمه کوڅه کلا فصیل نومیږي چې په حقیقت کې د زړې کلا د فصیل برخه وه.

له چارسو څخه د کابل بازار جنوبي راسته (مخ پر شرق) په یو تجارتي مارکیټ پیل کیږي چې نوم یې (د حاجي عبدالرحیم سرای) دئ. د دغې برخې زیاتره دوکانونه بزازان دي.

د حاجي عبدالرحیم د سرای شرقي دېوال د یحیی خان*** په کوڅه کې واقع دئ دغه کوڅه د کابل بازار په جنوبي راسته کې لومړۍ کوڅه او پوپلي چارسو ته مخامخ پرته ده.

---

* ـ په کندهار کې د بوټ جوړولو لاسي صنعت ډېر ښه رونق درلود. ډېر ماهر بوټ سازان مو درلودل د کندهار یو مشهور بوټ ساز حاجي غلام فاروق نومېدئ چې په اماني عصر کې یې اعلیحضرت امان الله خان ته هم موزې جوړولې. حاجي غلام فاروق د پښتو او فارسي ژبو ښه شاعر و. د پښتو اشعارو مجموعه یې چاپ سوې هم ده. د بوټ سازانو دوکانونه وروسته هرات دروازې ته نقل سول خو د لیلامي بوټونو په تجارت سره دا صنعت ورو ـ ورو له منځه ولاړ. افغاني مهاجرینو دا صنعت په کوئټه بلوچستان کې بیرته ژوندی کړئ دئ.

** ـ د برج ودانۍ د حاجي غلام محمد پوپلزی ملکیت و. حاجي صاحب د کندهار یو معمر سپین ږیری او د مرحوم حاجي عطامحمد خان زوی دئ اوس په کراچي کې اوسي عمر یې اتیا کالو ته رسیږي. د حاجي عطامحمد خان کورنۍ د کندهار په دوهمه ناحیه کې اوسېدله. مسجد او کورونه یې اوس هم ولاړ دي.

*** ـ یحیی خان پوپلزی د امیر دوست محمد خان د عصر له مشاهیرو څخه دئ او د دې کوڅې زیاتره اوسېدونکي د نوموړي یحیی خان او د خانخانان سپهسالار سردار جانخان پوپلزی اولاده ده. د یحیی خان زوی تاج محمد خان د میوند په تاریخي غزا کې برخه اخیستې وه.

د یحیی خان له کوټې څخه د زرګرانو دوکانونه شروع کیږي او تر کچارۍ * پورې رسیږي د کچارۍ په ودانۍ کې د قادري درملتون په نامه یوه دواخانه جوړه سوې ده دا درملتون په کندهار کې لومړنی عصري درملتون دئ چې تقریباً څلوېښت کاله وړاندې جوړ سوئ او څښتن یې حاجي عبدالحی قادري ** و.

د دې درملتون څنګ ته په دې وروستیو وختو کې دوه نور درملتونونه چې یو یې د کندهار په یوه پخواني ډاکټر عبدالعزیز اړه درلوده، خو پخوا دا برخه د یوناني طبیبانو دوکانونه وو چې ټول هندوان وو.

---

* ـ کچارۍ یا کچرۍ هغه ځای ته وایي چې دعوې پکښې فیصله کیږي (ظفر اللغات) رحمان بابا وایي:

د وصال دلالان کوم طرف ته غواړم

چې بندي شوم د هجران په کچرۍ

د کابل بازار پر همدې ځای پخوا د (فیصله منازعات) په نامه د تجارتي محکمې دفتر واقع و څکه نو خلک دغه ځای ته کچارۍ وایي. خوان نسل له دغه نامه سره اشنا نه دئ خو سپین ږیري یې اوس هم په دغه نامه بولي. وروسته په دغه ځای کې د کندهار ګمرک جوړ سو، وریسې د (افغان مطبعې) په نامه لومړنۍ شخصي مطبعه پکښې تاسیس سوه. دا مطبعه د کندهار د یوه ملي سوداګر حاجي عبدالشکور خان کاکړ په شخصي پانګه جوړه سوې وه.

** ـ حاجي عبدالحی هوتک قادری او ورور یې حاجي عبدالقاهر قادري دوه مشهور سوداګر وو په تېره بیا حاجي عبدالحی ډېر خیراندیش او خیر رسان سړی و پر بېوزلو او غریبانو یې همېشنۍ پېرزوینه درلوده. له کندهاره تر کابله یې پر هر رباط باندې د اوبو څاهان وکینل، سلواغې یې پر وځرولې چې مسافرو به تنده پر ماتوله. د دې صدقۀ جاریه اثر له روسانو سره د جهاد په کلونو کې ډېر زیات و څکه زموږ د تندي چولاوه مجاهدین به پر همدې څاهانو اوبه‌دل او خیر به حاجي صاحب مرحوم ته رسېدئ. د کابل ـ کندهار تر منځ لومړنی منظم او عصری ټرانسپورټ د ده له خوا جوړ سو، حج ته د لومړي ځل لپاره د ده له خوا زمیني کاروان ولاړ. حاجي عبدالحی قادري په څو کاله وړاندې د حج د فریضې اداکولو پر وخت وفات سو او په جنت باقیه کې ښخ دئ. خدای دې وبخښي.

مشهور طبیبان یې بیربل او پلار یې کشن چند، ټیک چند او پلار یې راجکور، دیوان رتو، دیوان بونا، دیوان چندا او نور وو (وایي چي دیوان چندا د عربی ژبي عالم هم و او په اسلامي علومو کي یې مطالعه درلودل). *

د طبیبانو د دوکانو پای یو بل تجارتی مارکیټ ته رسیدلئ و چي د سپنسیو کار پکښي کېدئ د سرای متصل کوڅه د قاضی غلام کوڅه نومیږئ.

دا کوڅه اصلاً د پوپلزو کوڅه وه چي د قاضی غلام محمد د اوسېدلو په خاطر د ده په ناه مشهوره سوه محلی خلکو دا کوڅه (نایب دهنه) بلله، له نایب څخه مقصد نایب ګل محمدخان دئ چي د اسلام خان زوی د محراب خان لمسی او د سهراب خان کړوسی په قوم پوپلزی په پوپلزو کي منګل زی قلندرزی بادوزی و (۱۹) او د شاه محمود سدوزي په پاچهي کي د کندهار نایب الحکومه و.

د نایب ګل محمد خان کورنۍ متاخر کسان حاجي محمد انور او حاجي امین الله دوه ورونه وو چي د همدې کوڅې په پای کي چي (شنه مامته) ورته وایي، اوسېدل.

د حاجي محمد انور زامن اوس په نیویارک کي اوسي مشر زوی یې محمدنور نومیږئ او په (تورجان) مشهور دئ.

---

* _ د کندهار له مشهورو مسلمانانو طبیبانو څخه محمود اخندزاده، احمدجان طبیب، عبدالاحد اخندزاده داوی (د اروابناد عبدالهادی خان داوي پلار)، ملا عبدالخالق طبیب (د عبدالاحد اخندزاده "غریبک" پلار)، ملا عبدالطیف تره کی د کابل بازار، نورمحمد طبیب د ښکار بازار، ملا محمد عثمان اخند د شاه بازار، مولوی طبیب د کابل دروازې او نور.

له قاضي غلام کوڅې * وروسته (مخ پر شرق) د حلوايانو دوکانونه وو چې دوکانداران يې هندوان وو. زما چې په ياد دي پخوا په کندهار کې شيدې اکثراً حلوايانو خرڅولې که څه هم د ګاودارانو په نامه يوه کوڅه هم سته چې د ښار په دوهمه ناحيه کې ده او دغه راز د ښار په بېلابيلو کوڅو کې هم ګاوداران وو لکه حاجي مجيد ګاودار (د ساګزو د کوڅې)، غفار ګودار (د کابل دروازې) پير ګاودار (د الکوزو د کوڅې) او نور، خو د شيدو خرڅوونکي به زياتره حلوايان وو او شيدې به د مالجات اوسېدونکو ورته راوړلې.

د حلوايانو تر دوکانو وروسته د زرګرانو څو دوکانونه وو چې د سپينو زرو کار يې کاوه (د کندهار د زرګرۍ صنعت د اهل تشيع په لاس کې دئ) د کابل بازار په همدې برخه کې د بازار په شمالي او جنوبي راسته کې د هندوانو کورونه واقع وو (د کندهار د هندوانو کورونه عموماً په بازارو يا بازار ته نژدې د کوڅو په خولو کې وي، علت يې امنيتي ملحوظات دي) تر دې کورونو وروسته متفرق دوکانونه راځي او ورپسې د ملا ګلداد

* _ قاضي غلام محمد هوتک د سردار کهندل خان په واکمنۍ کې د کندهار مشهور عالم او قاضي و. تنزيه الخلفاء عن مطا عن الاعداء يې يو مهم اثر دئ چې په ۱۲۶۴ ق کې يې د ربيع الثاني پر اوومه د يکشنبې په ورځ بشپړ کړئ دئ. (د دې اثر يوه نسخه چې د ښاغلي محمد حليم سليمي په کتابخانه اړه لري، ما ليدلې ده د مرحوم علامه حبيبي يادابنت پر سته) د قاضي غلام زوی عبدالاحد اخوندزاده نومېدئ او سيد جمال الدين چې په ۱۲۸۳ ق کال کندهار ته راغلی و، له دغه عبدالاحد اخوندزاده سره يې کتلي وه (وګورئ : اسناد و مدارک چاپ ناشده دربارۀ سيد جمال الدين ۸ مخ) د دې کورنۍ متاخر سړی لالکو نوميدئ چې د همدې کوڅې په خوله کې به ناست و د ميرګی په ناروغي اخته کسان او نور ناروغان به يې اوده کول، ما ليدلئ و.

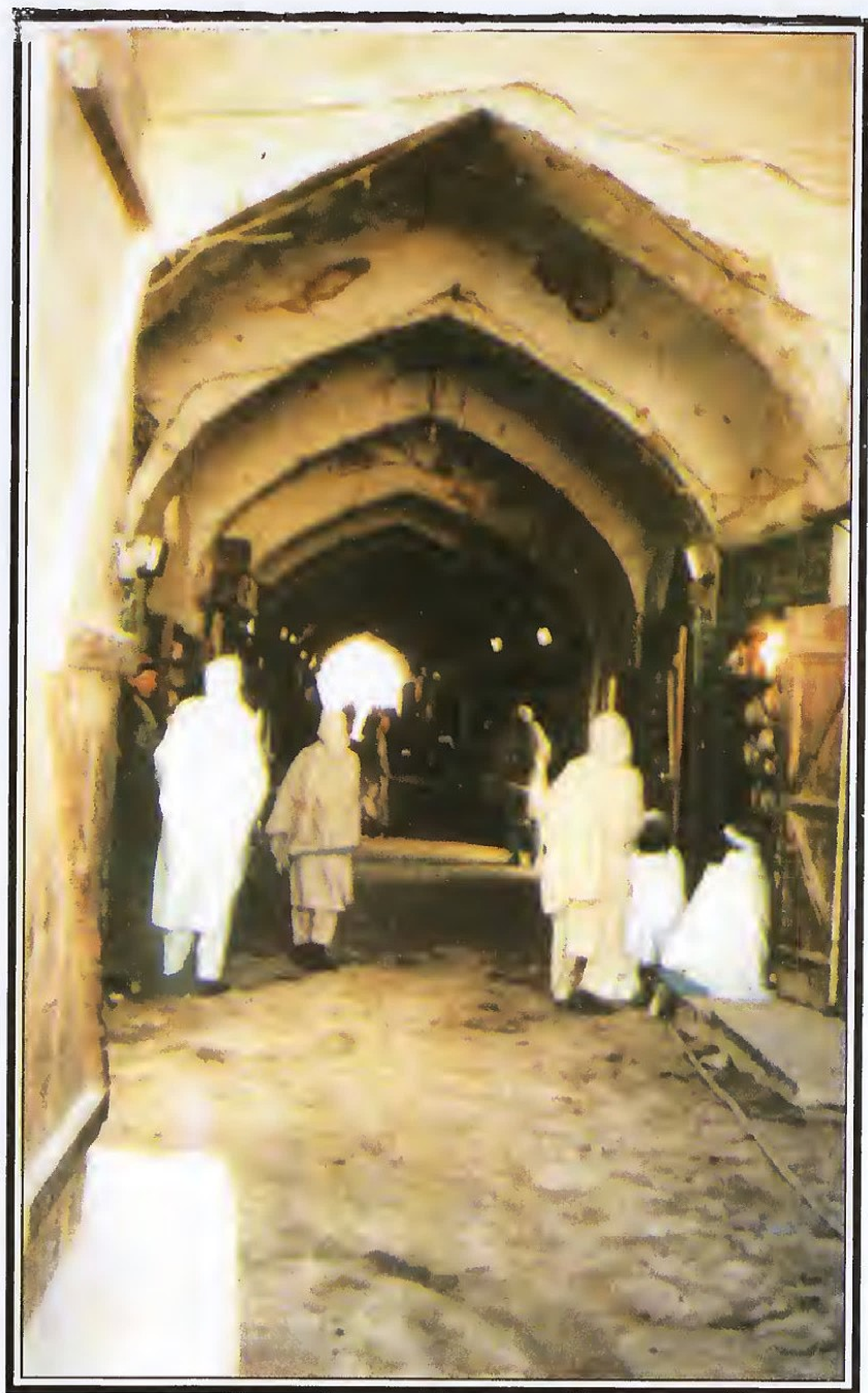
کوڅه ده * او تر هغې وروسته يو تجارتي سرای چي په (کواړي) مشهور دئ او تر هغه وروسته کلاافصيل واقع دئ د کابل بازار جنوبي راستې هم تر پای ته رسېدو دمخه يو برج درلود چي د احمدشاهي کلا د دغه برج غربي څنډي ته پرته وه او کوڅه يې کلا فصيل نوميږي. د کابل بازار شمالي کلا فصيل د برو درانو شاه برج ته او جنوبي کلا فصيل يې د کاکړو شاه برج ته رسيږي. د احمدشاهي ښار د کابل دروازه د همدې دوو کلافصيلونو تر منځ واقع وه چي تر سقوي عصر پوري (۱۳۰۸ ش) لا ودانه وه.

د کابل بازار د جنوبي راستې په پای کي يوه نری لار مخ پر جنوب شوه سوې وه چي په سر کي يې د سلمانيانو څو دوکانونه وو او په پای کي يې يو کاريز او مسجد و. دا مسجد د صوفيانو مسجد نومېدئ او امامت يې د مرحوم عبدالخالق اخندزاده کاکړ پر غاړه و. پر کاريز باندي د اوداسه گودرونه او د غسل لپاره ځايونه د نوموړي عبدالخالق اخندزاده د پلار ملاعبدالباقی اخند ** په لاس

---

* _ ملا گلداد اخوند په قوم کاکړ او د کندهار لوی عالم و چي د همدې کوڅې په مسجد کي يې د تدريس حلقه فعاله وه او د مسجد امامت يې هم کاوه څکه نو دا کوڅه چي اصلاً د پوپلزو کوڅه وه د ده په نامه مشهوره سوه. د ملا گلداد اخوند زيارت د شاه ويالې پر غاړه د ملا احمد اخوند زيارت ته نژدې په هغه کوڅه کي واقع دئ چي د محمود طرزی د اوسني ښوونځي غرب ته پرته ده گا کوڅه د کندهار عمومي هديرې ته وتلې ده. د ملا گلداد اخوند د لور اولاده په همدې کوڅه کي اوسېدله چي متاخر سړی يې حاجي نظر جان بوټ ساز و.

** _ ملا عبدالباقي اخوند د کندهار يو مشهور عالم، مصلح او پرهېزگار سړی و په قوم کاکړ او (افغان) تخلص يې کاوه. ملا عبدالباقي اخوند د ساکزی محمد رسول (رح) مشهور په (صوفي صاحب) له پيروانو څخه و. د تهذيب الواجبات لتخريب العادات په نامه يې په پښتو نظم يو کتاب کښلی و چي د ناوړه عادتونو، بدعتونو. او بې لاريو پر ضد يې ډېر اشعار پکښې ويلي دي. دا کتاب دوه واره چاپ سوی دئ او په سراج الاخبار کي له همدې کتابه ځيني شعرونه هم انتخاب سوي او خپاره سوي دي. ملا صاحب د ۱۳۴۴ ق کال د رجب د مياشتي په دوولسمه (۶ دلو ۱۳۰۴ ش) وفات سوئ او د کندهار په عمومي هديره کي ښخ دئ.

پوښلي چارسو

موی مبارک (دکهندل خان جامع)

د کهندل خان جامع

جوړ سوي وو. دغه راز د همدې راستې په نيمايي کې د زرگرانو د دوکانو مخ ته ښخوا يو ځا کيندل سوئ و چې تل به د يخو اوبو کټوري پر پراته وو يو مسئول شخص يې درلود چې کټوري به يې ډکول، دا راز ځاهان په هر بازار کې کيندل سوي وو او (يخ ځاه) به يې باله، کابل بازار د نورو بازارو په شان د سړک پر دواړو څنډو لښتي درلودل چې اوبه به پکښې بهېدلې له اوبو څخه د سړک د اوپاشۍ لپاره کار اخيستل کېدئ مگر په حقيقت کې يې د ښار د بدرفت اوبه له ښاره ايستلې. دا لښتي له پخو خښتو جوړ سوي وو او ځای ځای يې حوضچې هم درلودې.

پوښلي چارسو :

څنگه چې د دې بازار سر پوښلئ دئ ځکه نو د پوښلي چارسو، پوښلي بازار يا نوي چارسو په نامه يادېږي. دا بازار د پخواني ښار يوازنۍ ودانه نخښه ده چې پر هماغه خپل حال پاته ده. البته نور بازارونه هم د احمدشاهي ښار بقايا دي خو له تعميراتي لحاظه پکښې بدلون راغلئ دئ. د نوي چارسو له نامه څخه معلومېږي چې دا بازار د احمدشاهي عصر وروسته ودان سوئ دئ او حقيقت هم دا دئ چې دغه بازار د کهندل خاني واکمنۍ له ودانيو څخه دئ.* د پوښلي چارسو يوه خوله په کابل بازار او

---

* ـ کهندل خان (۱۲۰۸ ـ ۱۲۷۱ ق) د امير دوست محمد خان ميريزی ورور او د سردارپاينده خان بارکزی زوی و. کهندل خان او ورونه يې (پردل خان، رحمدل خان، مهردل خان، شيردل خان) له يوې مور څخه وو او د (کندهاري ورونو) په نامه يادېدل مور يې هوتکه وه. کهندل خان دوه واره پر کندهار حکمراني کړېده چې لومړی دوره يې له ۱۲۴۵ ق څخه تر ۱۲۵۴ ق پوري وه. دا دوره يې د انگريزانو په راتگ سره پای ته ورسېده. دوهم وار واکمني يې له ۱۲۵۸ ق څخه تر د ده تر مرگه پوري (۱۲۷۱ ق) دوام وکړ. د واکمنۍ دواړه دورې يې په قمري حساب ۲۱ کاله و درې مياشتي کېږي. (۲۱)

بله يې په شاه بازار کې ده. د بازار شکل د قايمي زاويې د دوو ضلعو په شان دئ په شمالي ـ جنوبي ضلع کې يې بوټ خرڅوونکي او شرقي ـ غربي ضلع کې يې سمساران * دوکانونه لري. د بوټ خرڅوونکو د دوکانو په منځ کې د (دنگانو) په نامه يو سراى وشمه ځاى دئ چي نکريځي پکښې جوړيږي. د بازار غرب او جنوب ته د کهندل خان جامع (موى مبارک) موقعيت لري. د دغه بازار دوکانونه پخوا د جامع وقف وو اوس منفردو کسانو رانيولي دي. د کهندل خان جامع د کندهار ښار ډېره لويه جامع ده په دې جامع کې موى مبارک هم سته او خلک يې زيارت کوي د جامع په منځ کې د پاتاو په نامه لويه واله تېره سوې ده چي پخوا يې پر دواړو غاړو د اوداسه له پاره په پخو خښتو زينې جوړي سوي وې خو اوس يې پاتاو پوښلئ او د مسجد په صحن يې گډ کړئ دئ. د دې جامع وروستى خطيب نورالحق اخندزاده نومېدئ د روسانو د تيري په کلونو کې به کله يو چا کله بل چا امامت کاوه ** د پوښلي چارسو د دواړو بازارو په تقاطع کې د باميزو کوڅې دوې خولې را خلاصي دي چي په يوه کې يې د خولې گنډونکو څو دوکانونه سته.

شاه بازار :

شاه بازار د چارسو له چوک څخه مخ پر شمال پروت دئ چي پاى يې د ولايت ودانئ (ارگ) ته رسيږي د شاه بازار

---

* _ د سمسارانو په دوکانو کي خامکي توکران، گلابتوني خولۍ، رخچيني، چادرۍ، واسکټونه خرڅيږي. سمسار عربي کلمه ده (د دلال په معنا). د عربو په عرف کي سمسار هغه چاته ويل کيږي چي مختلف جنسونه خرڅوي (غياث اللغات)

** _ نورالحق اخندزاده د عبدالحق اخندزاده ورور او په قوم هوتک و. اوس چي دا کرښي ليکم (۱۳۷۲ ش) د جامع د امامت چاري د عبدالحق اخندزاده د زوى محمد حق اخندزاده پر غاړه دي.

لویدیځه راسته له چارسو څخه بیا پوښلي چارسو تر خولې پوري د قنادانو دوکانونه دي. (قنادي د کندهار د اهل تشیع په لاس کې ده) ورپسې د عطاجان او غلام یحیی خان تجارتي سرایونه واقع دي * او تر هغه وروسته د نخودوالاوو دوکانونه شروع کیږي په دې دوکانو کي نخود، جلغوزي او پستې پخېدلې او په عمده توګه به یې خرخول. د نخودوالاوو د دوکانو په منځ کې څو کاله دمخه د (انوري مارکیټ) په نامه یو تجارتي سرای په دوه پوړه کې په پاخه ډول جوړ سو چي څښتن یې د کندهار مشهور سوداګر حاجي انور و. د شاه بازار د غربي راستې په منځ کي د سدوزو کوڅه واقع ده په دې کوڅه کي د اعلیحضرت احمدشاه بابا کور سته چي اوس هم ولاړ دئ (جوزا ـ ۱۳۷۲ ش) او د سدوزو د یوې مخوري کورنۍ په لاس کي دئ چي د لوی ټولواک احفاد دي ** دا کور ستر تاریخي اهمیت لري او که افغانان په تیره بیا کندهاریان سنجش ولري باید له نړېدو یې وژغوري. د سدوزو په کوڅه کي دننه دواړو خواوو ته دوکانونه سته چي نکریځي، د کټوي دارو او نور مساله باب خرخوي د کوڅې په پای کي د ماهي والاوو دوکانونه وو. په

---

* ـ اروانښاد عطاجان او اروانښاد غلام یحیی خان د اروانښاد موسی خان توخي مشران وروڼه وو. دا کورنۍ د کندهار مشهور سوداګر او خیر رسان مخور وو چي په هیواد کي یې د صنایعو په ایجاد کي پوره ونډه اخیستې ده. د اورلګیت جوړولو او یخي فابریکې یې تاسیس کړي او په کندهار کي یې ډېر تعمیرونه، تجارتي سرایونه، تفریحي ځایونه او مسجدونه اباد کړي دي. د عطاجان سرای د روسانو په لاس وسوځېد ځکه یې اوس "سرای سوخته" بولي.

** ـ د اعلیحضرت احمدشاه بابا اولاده اوس هم د سدوزو په کوڅه کي د لوی ټولواک په کور کي اوسي خو له بده مرغه دا تاریخي کور د کورنیو ویشونو په لړ کي پر څو برخو ویشل سوئ دئ. ډاکټر محمد ګل رومان چي اوس په کاناډا (اونټاریو) کي اوسي، د دغي کورنۍ له غړو څخه دئ.

وروستيو کلونو کې د دې کوڅې په جنوبي خوا کې درې څلور تجارتي مارکيټونه جوړ سول او د روسي تجاوز په وخت کې د ټول کندهار تجارتي مرکز همدغه څو سرايونه وو ځکه له بازاره گوښه وو.

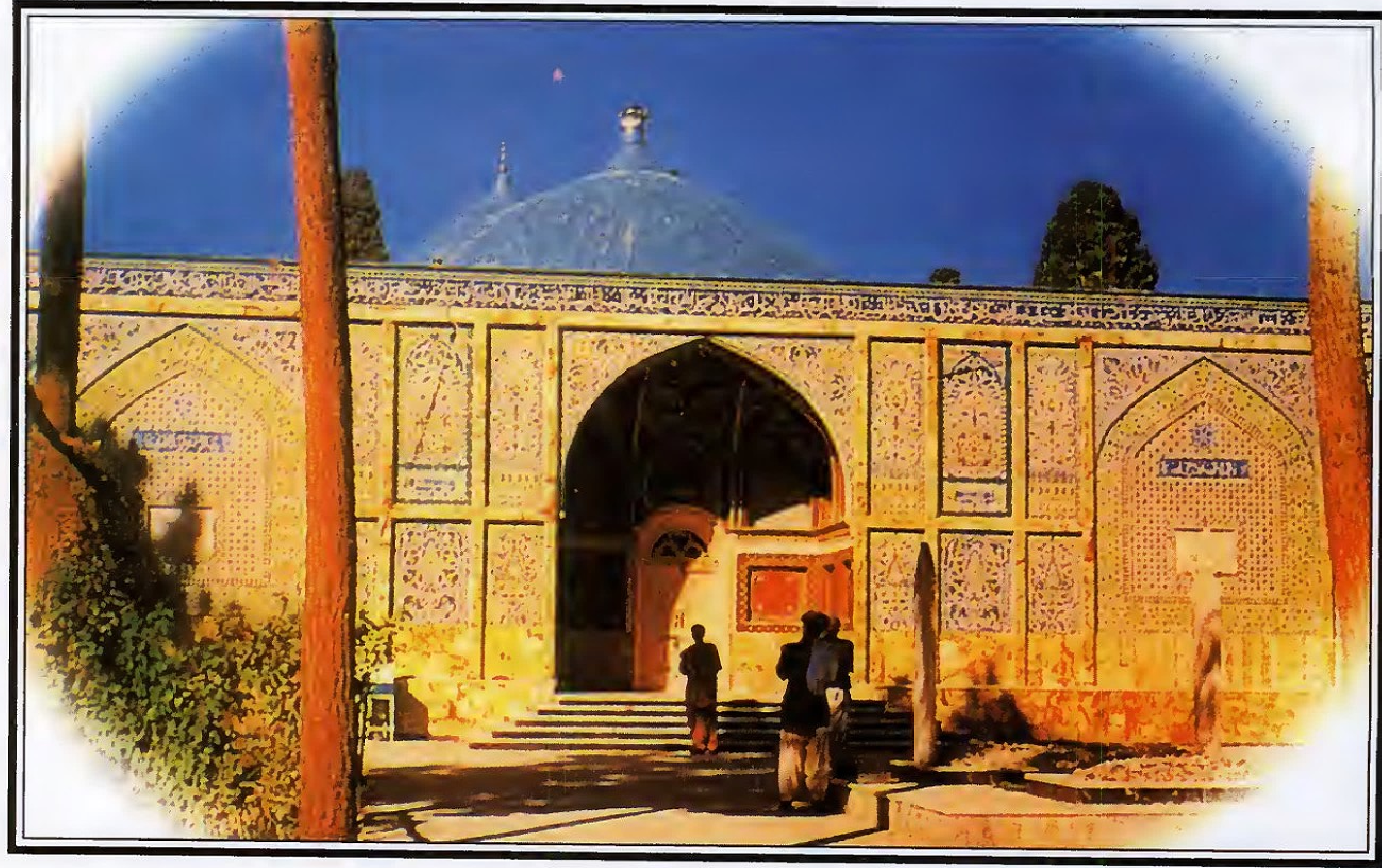
بازارونه به هر گړی د جگړې په ډگر بدلېدل ځکه خلکو خپله ورځنی راکړه ورکړه په همدې مارکيټو کې کوله. د شاه بازار په غربي راسته کې د سدوزو کوڅې شمال ته د لوی احمدشاد بابا مسجد جامع ودانه ده چې کندهاريان (شاه جامع)* ورته وايي. له دې ځايه تر ارگ پورې د غوړی والاوو دوکانونه دي او په منځ کې يې يوه منډيی ده چې غوړي، وريجې او نورې غلې دانې پکښې خرڅيږي. دا منډيی يې د (غوړو گنج) باله ـ ورپسې يوه لويه کوڅه ده چې په سر کې يې پخوا د مسگرانو دوکانونه وو. تر کوڅې وروسته د کتابفروشانو او صحافانو دوکانونه شروع کېدل او د ارگ تر چوکه رسېدل.

د شاه بازار شرقي راسته د چارسو له چوک څخه په يو کوچني سرای شروع کېدل چې (تيمچه) ** يې بلله ورپسې (مخ پر شمال) کوچني کوچني دوکانونه دي چې شاته يې د کهندل خان جامع (موی مبارک) ده په دې دوکانو کې (عطريات، وريښم، سومه، بُربُر،

---

* ـ د دې جامع د خطابت چارې د عبدالله اخوندزاده چې په خطيب اخوندزاده مشهور و، پر غاړه وې. نوموړی د ملا اسماعيل الکوزي په اولاده کې د احمدجان اخوندزاده زوی و. ارواښاد خطيب اخوندزاده جگ، سپين پوستی نوراني سړی و، تکه سپينه ږيره يې وه، د وعظ او خطابې په وخت کې به يې خلک ژړول او پخپله به يې هم ژړل. له معارف سره همکار و. د ثور تر فاجعې وروسته د نامعلومو کسانو له خوا پخپل مسجد کې د ماښام د لمانځه ذ اداکولو پر وخت شهيد سو (جنت فردوس دې نصيب سي). خطيب اخوندزاده د عيدگاه خطيب هم و او د ملا فرح الدين اخوند په کوڅه کې يې د خپلې کورنۍ د مسجد امامت هم کاوه.

** ـ وگورئ د (۲۰) مخ دوهمه حاشيه.

خرقه شریفه

خرقه شریف او د احمدشاه بابا مزار

مرۍ، خالونه ...) خرڅېدل چې د (الغبندانو) په نامه يادېږي دا دوکانونه د پوښلي چارسو خولې ته رسېدل له پوښلي چارسو وروسته د ساعت پلورونکو، د بوټ پلورونکو او فيشن فروشانو دوکانونه وو چې د باميزو تر کوڅې رسېدل. دا کوڅه د سدوزو کوڅې ته مخامخ پرته ده له باميزو کوڅې څخه تر برو بازار پورې متنوع دوکانونه وو چې په منځ کې يې د فتح خان کوڅه واقع ده* په دې کوڅه کې زياتره بارکزي اوسېدل.

برو بازار د شاه بازار په پای کې د شاه جامع پر مخامخ (مخ پر شرق) غزېدلئ دئ چې وروسته به پر وړغېږم. له برو بازاره بيا تر ارګ پورې د مسګرانو دوکانونه دي چې دا صنعت هم د کندهار د پارسيوانانو (اهل تشيع) په لاس کې دئ. تر مسګرانو وروسته د برو بازار بله خوله راوتلې ده ورپسې د ارګ چوک دئ.

په شاه بازار کې د کندهار مشهور کبابي د سدوزو کوڅې ته نژدې دوکان کاوه د ده د کباب خوند او بوی اوس هم زما سره د يوې خاطرې په توګه پاته دئ.

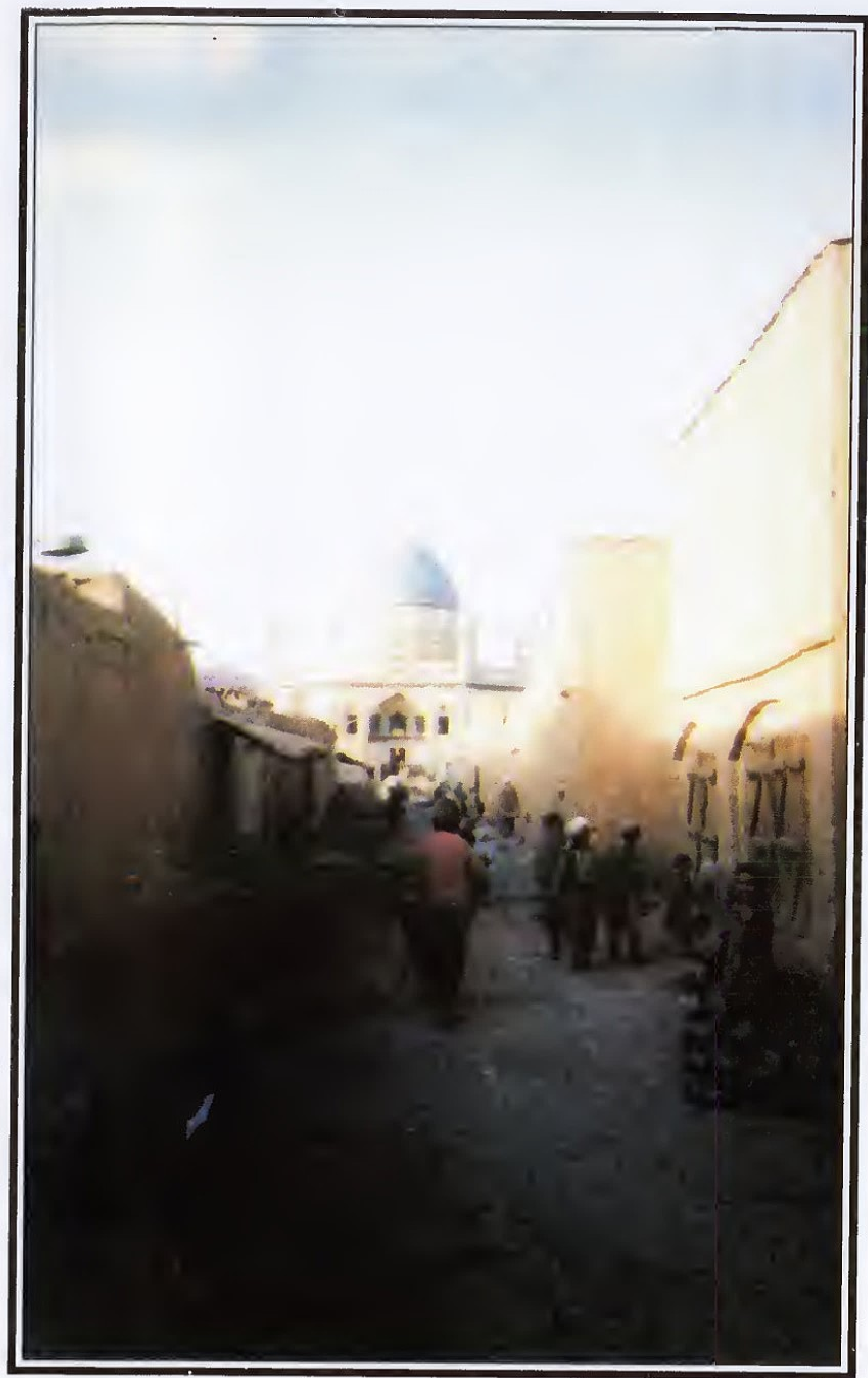
* ـ فتح خان په قوم اڅکزی او د دغي کوڅې اوسېدونکی و څکه نو دا کوڅه د ده په نامه و نوموول سوه. لوی سرای يې اوس هم ولاړ دئ او د ده کورنۍ پکښي اوسي.

ارگ :

د ارگ په نامه یوه کلا د احمدشاهي کندهار شمال ته پرته وه چي د نونسمي میلادي پېړۍ تر پایه پوري لا په هماغه لومړني شکل ولاړه وه. خو د ارگ اوسنۍ ودانۍ د سراجي عصر له ودانیو څخه ده چي د سراج الملة والدین امیر حبیب الله (۱۹۰۱ _ ۱۹۱۹ ع) په حکم د سردار محمد عثمان خان والی* په وخت کي جوړه سوې ده. پخوا په دې ودانۍ کي د ولایت پر مقام سربیره د کندهار زیاتره دولتي اداري واقع وې. د ودانۍ شمالي او جنوبي لور ته تعمیرونه جوړ سوي چي په منځ کي یې لوي غولی دئ او د ناجو غټي درختي، د گلانو باغچې او د اوبو کوچنی ډنډ (حوض) پکښې دي د ودانۍ شمال ته په یوه اوږده برنډه کي د ولایت مقام د مکلفیت اداره او نور دفترونه دي. پخوا د معارف مدیریت او مستوفیت هم دلته وو چي اوس د کندهار نوي ښار ته نقل سوي دي. د دې ودانۍ شرقي خواته یو بل کوچنی تعمیر سته چي یو وخت مدیریت خارجه و، وایي چي څه موده روغتون و. د ولایت د تعمیر لویدیځي خواته یو سړک شمالاً او جنوباً غزېدلئ دئ. د سړک پر غربي څنډه (د ارگ چوک ته متصل) یوه بله ودانۍ پرته ده چي پخوا د مستوفیت او مخابراتو دفتر و، وروسته د عینو په نامه د نجونو لیسه سوه. د عینو لیسې شمالي خواته د

---

* _ سردار محمد عثمان خان د سردار محمد عمر خان زوی او د سردار محمدعظیم خان (د کشمیر والي) لمسی و چي په ۱۹۰۴ ع کال د کندهار نائب الکومه سو. په ۱۹۱۲ ع کال (۱۳۳۱ ق د شوال په ۱۹ د یکشنبې په ورځ) خلکو بلوا پر وکړه قاضي او د هغه زوی یې ووژل او په همدې ورځ سردار محمدعثمان خان له نائب الحکومگۍ څخه موقوف سو. وایي چي نوموړی به تل په سره رنگ امضاء کوله په دې خاطر په (سرخ دستخط نائب) مشهور و. زوی یې سردار غلام فاروق خان هم د کندهار نائب الحکومگي کړې ده.

د احمدشاه بابا مزار د توپخانې بازار د چوک لخوا

خرقې مبارکې زيارت او د لوی احمدشاه بابا مزار واقع دئ* د دې ليسې غربي خواته پخوا (محمديه مدرسه) وه چې په ۱۳۳۸ ش کـال د حکومت له خوا وتړل سوه.

د ارګ چوک شرقي لور ته د ښاروالۍ تعمير پروت دئ. د ارګ چوک دوه درې چمنونـه او دوې درې د صبر جګـې ونـې لـرې. د چوک جنوب ته د دوکانو دوې راستې دي يـوه يـې د شاه بـازار د شمالي خولې شرق ته او بله غرب تـه. د شرقي راسـتې دوکانونـه د سراجانو** دي (دوی د اسانو زينونه، قيضې، د کارتوسو کتارونـه، د توپک او تفنګچو پوښونه ... جوړوي کاسبان يې اکثراً پارسيوانان دي) د غربـي راسـتې دوکانونـه د بايسـکل سـازانو دي ورپسـې د صحافانو او کتابفروشانو دوکانونه واقع دي*** چې ډېره برخه يې د ارګ شرقي خواته دي د ارګ چوک له جنوب غربي کونج څخـه د توپخانې بازار شروع کيږي. وايي چې د ارګ چوک پخـوا د خپلواکـی د جشن د نمانځلو ځای و. د صحافانو او بايسکل سازانو په راسته کـې پخـوا د عکاسانو څو دوکانونه وو. د کندهار ډېر پخواني عکاس (سيدعکاس) پـه همدې ځای کې دوکان درلود. د جامو طرز يې د ترکيې خلکو ته ورته و. دکندهار د اوسېدونکو او حکومتي ماموړينو منحصر بفرد عکسـونه يـې د دوکان پر دېوال ځوړند کړي وو. نور عکاسان هندواڼ وو چې وروسته يـې دوکانونه هرات دروازې تـه نقـل کـړل. د ارګ عکاسـانو فـوري عکسـونه اخيستل.

---

* _ دغه سيمه چې اوس د احمدشاه بابا مزار پکښې دئ په احمدشاهي عصر کې د (روضه باغ) په نامه يادېدلـه د دغـي سيمي څنګ تـه چې کومـه والـه بهيـږي پـه پخوانيو رسمي اسنادو کې د (نهر روضه باغ) په نامه قيد وه ، نهر شاهي يې هم بلله اوس يې شاه واله بولي. (۲۲)

** _ سرج د آس زين ته وايي (غياث اللغات) سراج زين جوړوونکی.

*** _ د کندهار صحافان د روسي يرغـل پـه وخـت کـې کـوئټې (بلوچسـتان) تـه مهاجر سول او زياتره يې د کوئټې ښار په شالدره روډ کي دوکانونه لري.

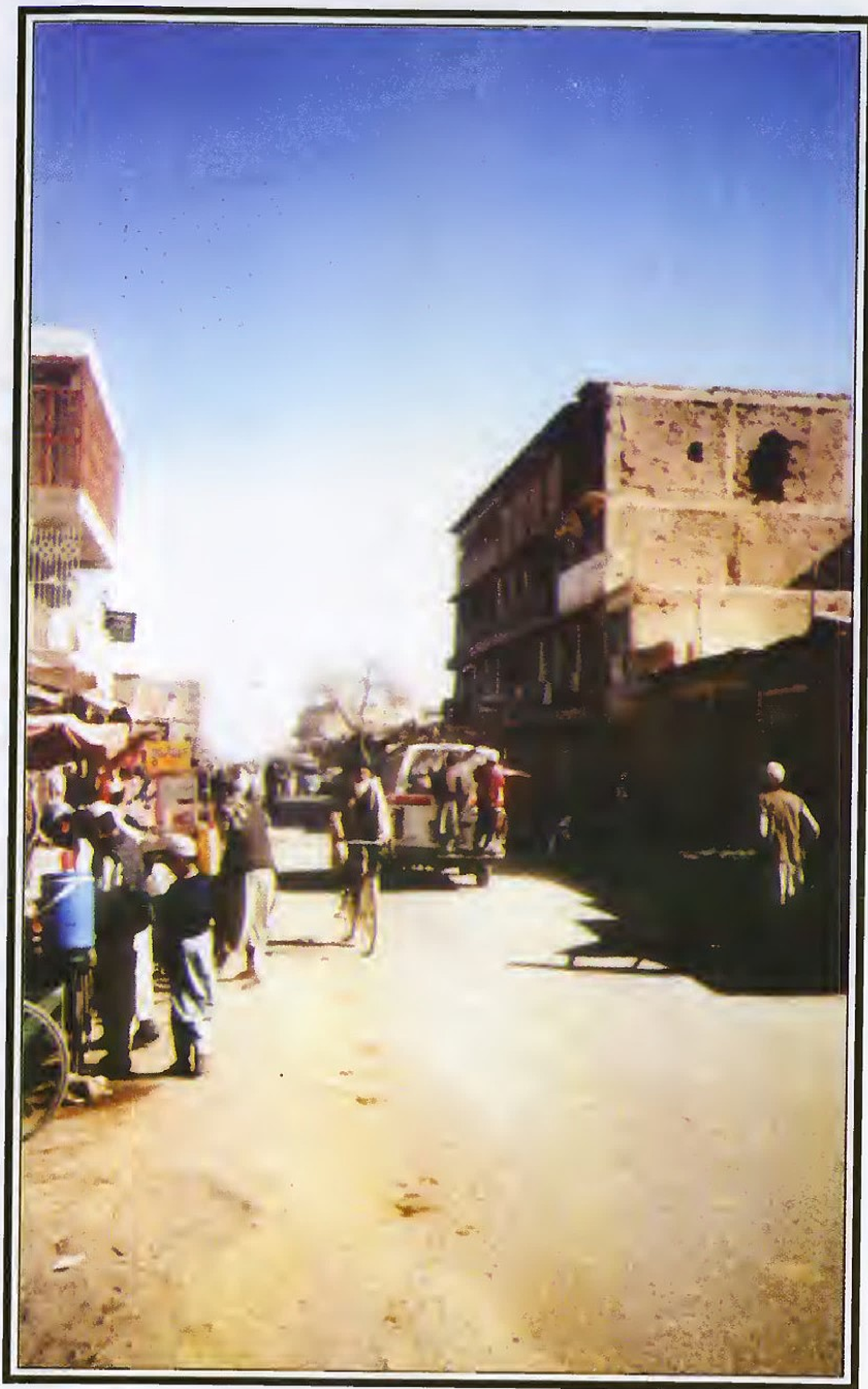
توپخانه بازار :

دا بازار د ارگ چوک له جنوب غربي کونج څخه شروع او مخ پر غرب غزېدلئ دئ بله خوله يې توپخانې چوک ته رسېږي. د توپخانې چوک پر هغه سړک واقع دئ چې هرات دروازه او مدد چوک سره نښلوي.

توپخانه بازار په منځنۍ برخه کې يوکوچنی چوک لري چې له هغه وروسته د بازار مسير جنوبي لور ته لږ څه ميلان لري. د دې بازار شرقي خولې ته نژدې د شاهي طويلې کوڅه او غربي خولې ته څرمه يې د بابړو کوڅه پرته ده، دواړې کوڅې د بازار په جنوبي راسته کې واقع دي د بابړو په کوڅه کې د نورمحمدخان بابړ (امين الملک) کور واقع و. نورمحمد خان بابړ د شاه زمان سدوزی خسر کېدی. د دغې کورنۍ د معاصر ځلانده ستوري فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد درنه کورنۍ په همدغه کوڅه کې اوسي. د بازار چوک شمال او جنوب ته هم دوې کوڅې سته. د توپخانه بازار زياتره دوکانداران او اوسېدونکي پارسيوانان دي. د بازار دواړو راستو-ته پر بېلابيلو دوکانو برسېره د ربړي څپليو، سلواغو جوړولو، د يومانو، د ختو د کاسو جوړولو دوکانونه سته. په دې بازار کې د سوټکانو ټکهار دومره لوړ وي چې ږغ يې د ښار په زياترو برخو کې اورېدل کېږي. د بازار په لويديځه خوله کې د توپخانې چوک ته نژدې د کلا فصيل کوڅې واقع دي. د توپخانې چوک پر مخامخ د البيروني ليسه او دکاکا سيداحمد* لومړنی

---

* _ کاکا سيداحمد خان لودين د کندهار له وطندوستو او ترقي غوښتونکو کسانو څخه و. د مشروطيت غورځنگ په فعالينو کې يې ښه نوم درلود د مشروطه غوښتني په تور څو کاله بندي هم سو د اعليحضرت امير امان الله خان د پاچا کېدو په کال له بنده خلاص سو (۱۲۹۸ ش). کاکا د سواد آموزۍ په برخه کې په خپل ابتکار يو طرز منځ ته راوړي و چې د "اصول کاکا" په نامه مشهور دئ. نوموړي د ۱۳۰۶ ش کال د حوت پر ۱۴ د يکشنبې په ورځ په کابل کې وفات او په شهدای صالحين کې ښخ سو. (۲۳) د طلوع افغان اخبار د اووم کال ۲۳ گڼې د (وفات کاکا) تر عنوان لاندي په پارسي ژبه د نوموړي د مرگ خبر خپور کړئ دئ. هوري يې د حوت ۱۴ د دوشنبې ورځ بللې ده.

هرات بازار

ښوونځی موقعیت لري چې شاته یې د کندهار د عسکري فرقې غربي دروازه ده. د البیروني لیسې شمالي لور ته تر یو فرعي سړک وروسته پښتني تجارتي بانک او د هغه څنګ ته د توپخانې مسجد جامع ودانه ده.

هرات بازار :

دا بازار له چارسو څخه مخ پر غرب اوږد پروت دئ چې بل سر یې هرات دروازې (د شهیدانو چوک) ته رسیږي. په جنوبي راسته کې یې په ترتیب سره د شیرعلیخان کوڅه * ، د ملا فرح الدین کوڅه ** (د دې کوڅې بل نوم د اخوند صاحب دهنه ده.) د عمرانو کوڅه او کلا فصیل واقع دئ، او په شمالي راسته کې یې پر کلا فصیل سربیره د ملا شال کوڅه (د شیرعلیخان کوڅې ته مخامخ)، د فضلو اخوندزاده کوڅه *** او دوې نوري کوچنۍ کوڅې سته.

---

* ـ سردار شیرعلیخان د مهردلخان زوی او د امیر شیرعلیخان د اکا زوی په ۱۸۶۸ ـ ۱۸۷۰ کي د کندهار والي و. د غازي محمدایوب خان په مقابل کي د انګریزانو په پلوي وجنګېدئ. په ۱۸۸۰ ع کال د دسمبر پر ۲۷ د انګریزانو په بلنه کراچي ته ولاړ. اولاده یې تر ۱۹۷۱ ع پوري لا په کراچي کي اوسېدل. ښایي اوس هم هورې اوسي. (۲۴)

** ـ ملا فرح الدین اخوند د کندهار له ډیرو مشهورو علماوو او مشایخو څخه و. په ۱۱۵۹ ق کي زیږېدلئ او په ۱۲۴۱ ق کي وفات سوئ او پخپله جامع کي ښخ دئ. نوموړی د میافقیرالله صاحب جلال ابادي له خلیفه ګانو څخه و چي په مریدانو کي یې علامه حبیب الله اخوند زاده (محقق قندهاري) شامل و. په پښتو ژبه یې د تعداد لکبایر په نامه یو منظوم اثر (مثنوی) کښلئ دئ. د ملافرح الدین اخوند زوی محمدشفیع صاحبزاده هم د خپل وخت عالم او د تالیفاتو څښتن و. په اثارو کي یې د (عروة الوثقی فی محبت الاولیاء) او (چهل حدیث) په نومونو دوې رسالې ما لیدلي دي چي د دوی د کورنۍ له یوه غړي حاجي عبدالباقي قریشي سره خوندي دي.

*** ـ اروابناد فضلو اخوندزاده د خیرو اخوندزاده ورور او د کندهار د مشهور مفسر او مدرس عالم علي محمد اخوندزاده زوی دئ. علي محمد اخوندزاده د ۱۳۰۴ ش کال د اسد پر نهمه نېټه د شنبې په ورځ وفات سوئ او د مړیني خبر یې د طلوع افغان اخبار په څلورم کال ۴۹ ګنه کي خپور سوئ دئ.

په شیرعلیخان کوڅه کي د سردار مهردل خان مشرقي (۱۲۷۱ ق مړ) * کور سته، دغه راز د مشرقي لیسې پخوانۍ ودانۍ (دا لیسه عوام د شالمار مکتب بولي او د کندهار لومړنۍ ښوونځۍ دئ چي په اماني عصر کي جوړ سوئ دئ)، د مهردلخان جامع په **همدې کوڅه کي ده. د ملا فرح الدین اخوند په کوڅه (اخوند صاحب دهنه) کي د ملا فرح الدين اخوند جامع او زيارت سته. د دې کوڅې په خوله کي پخوا يخ ځاه و چي ترې به پر اوبېدل.

د هرات بازار په جنوبي راسته کي د چارسو له چوک څخه دبزازانو دوکانونه پيل کيږي چي د شيرعليخان کوڅې پوري مسلسل پراته دي په منځ کي يې خلور منزله پخه ودانۍ ولاړه ده. بيا نو د شهيدانو تر چوک پوري متفرق دوکانونه (درملتونونه، د برق د سامانو دوکانونه، خوراکه فروشۍ، فيشن فروشۍ ...) دي د شهيدانو چوک ته نژدې د ميوې خرخولو دوکانونه او قصابۍ سته چي پر سر يې يو برج واقع دئ او د پوليسو ماموريت پکښې دئ.

---

* ـ سردار مهردلخان مشرقي د سردار پاينده خان بارکزی زوی و. وروڼه يې (کهندل خان، پردل خان، رحمدل خان، شيردل خان) د کندهار مستقل حکمرانان وو. پخپله سردار مهردل خان هم د کندهار حکمراني کړېده. دوی په تاريخ کي په (کندهاري ورونو) مشهور دي. مشرقي په تصوف، ادب او تاريخ کي د مطالعې څښتن و په پښتو او فارسي يې شعر وايه. (د تفصيل لپاره وګورئ: د ميرزا حنان بارکزی دېوان د ليکونکي په سريزه ـ د ۱۳۷۰ ش چاپ ـ کراچي).

** ـ د مهردل خان جامع د مشرقي ليسې د پخوانۍ ودانۍ پر مخامخ واقع ده د امامت چاري يې د ارواښاد نوراحمد اخوندزاده پر غاړه وې. نوراحمداخوندزاده په قوم بارکزی او د قران مجيد حافظ و. د روژې په مياشت کي به والي او نورو عسکري او ملکي مامورينو د ده په امامت د ختم تراويح کولې. ډير مجلس ارايه سړی و د علم پر څنګ يې ظرافت هم درلود. زوی يې عبدالصمد اخوندزاده نوميږي چي دی هم د قران حافظ دئ.

ښکارپور بازار ـ د عبدالرب اخوندزاده جامع
(د مددخان جامع)

د هرات بازار په شمالي راسته کې له چارسو څخه د میخ پلورونکو او آهنګرانو دوکانونه شروع کیږي ورپسې بیا متفرق دوکانونه دي. د دې بازار په شمالي راسته کي چارسو ته څرمه دغه تجارتي مارکیټونه سته : د عطاجان سرای (د دې سرای بله دروازه په شاه بازار کې ده)، د موچنې دوزانو سرای (د پوهاند رشاد یادانبت) چې اوس یې د احمدعلی اخوندزاده سرای بولي* ، د حاجي نظر جان سرای ** ، د عطاجان په سرای کې د عطارۍ، چای فروشۍ، یوناني ادویه فروشۍ عمده پلورونکی دوکانونه لري او په دوهم پوړ کې د سوداګرو تجارتخانې دي، د احمدعلي اخوندزاده په سرای کې د سوداګرو تجارتخانې او د حاجي نظرجان په سرای کي د بنجاره فروشۍ او چیني فروشۍ دوکانونه سته. د هرات بازار په دواړو کلافصیلونو کې د ماهیانو پخولو دوکانونه دي او د احمدشاهي کندهار د هرات دروازه د دغه بازار په پای کي واقع ده. د هرات دروازې په مدخل کې د کندهاریانو او انګریزانو تر منځ سخته جګړه سوې ده ځکه نو دا چوک د شهیدانو چوک نومیږي. فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب لیکي : "د ۱۲۵۵ ق کال د صفري په لومړۍ هفته کي د پرنګي لښکرو د شاه شجاع په نامه کندهار ونیوئ. درې کاله و پنځه میاشتي انګریزان په کندهار کي وو ... وروستۍ اووه میاشتي د پرنګي لښکرو په کلابندۍ کي تیري کړلې ... د دغي کلابندۍ (محاصرې) په وخت کي یوه

---

* _ احمدعلي اخوندزاده د ملا عبدالعلي اخوندزاده زوی و چي د ښکارپر بازار په پای کي اوسېدئ او همدلته یې یو مسجد هم ودان کړئ و. نوموړي له مطالعې سره مینه درلوده او کورنۍ یې د پټي خزانې د مؤلف محمد هوتک (مشهور په ممو نیکه) اولاده ده. د زابل ولایت په سیوري کي د ممونیکه کاریز او مځکي اوس هم د دغي کورنۍ په لاس کي دي.

** _ حاجي نظر جان په قوم اڅګزی او په زمینداري او سوداګري بوخت و.

شپه د غازیانو یوې سرتېرې ډلې پر هرات دروازه برید وکړ، دروازې ته یې اور واچاوه، غوښتل یې چې په کلا ننوزي. پرنګیانو یې مخه ونیوله، له دروازې او کلا څخه یې ګولۍ پر و اورولې. د لومړې صف غازیان چې څلوېښت تنه طالبان او یو ملا و، د لوی خدای د رضا په لار کې شهیدان سول ...."

(وګورئ : د حاجي جمعه بارکزي د دېوان سریزه (د پوهاند رشاد په قلم ۳ ـ مخ) د دې شهیدانو پر مزار باندې په ۱۳۲۸ ش کال یوه عالیشانه کومبته جوړه سوې ده. له دې چوک څخه دکندهار نوی ښار پیل کېږي.

ښکاپر بازار :

ښکاپر بازار (چې په دفترو کې شکارپور بازار درج دئ) د چارسو چوک جنوب ته پروت او د احمدشاهي کندهار تر ټولو اوږد بازار دئ. په شرقي راسته کې یې په ترتیب سره دغه کوڅې سته :

د یحیی خان کوڅه (د دې کوڅې بله خوله په کابل بازار کې ده) د ساکزو کوڅه، د مددخان کوڅه * (د دې کوڅې مروج نوم د "جامع کوڅه" و خو د څو کلونو راهیسې د "عبدالرب اخوندزاده" په کوڅه مشهوره سوې ده (تفصیل یې وروسته راځي) قاضی دهنه ** ، کلا فصیل. د غربي راستې د کوڅو نومونه په دې ډول دي :

---

* ـ سردار مدد خان ساکزی د تیمورشاهي عصر مشهور شخصیت دئ اصلي نوم یې دلاور خان و، د مددخان لقب د اعلیحضرت تیمورشاه له خوا ورکړه سوئ و. (۲۵)

** ـ په دې کوڅه کې قاضي سعدالدین خان (خان علوم) او قاضي عبدالشکور خان اوسېدل ځکه نو په قاضي دهنه مشهوره سوې ده. خان علوم قاضي سعدالدین خان بارکزی د امیر عبدالرحمن خان قاضی القضات او د تالیفاتو څښتن و. په اثارو کې یې یو (ازالة الشین فی حق الوالدین) نومیږي.

د رنګريزانو کوڅه، د بنايانو کوڅه. په شرقي راسته کې له چارسو څخه لومړۍ د بزازانو دوکانونه دي چې په منځ کې يې د (حبيب مارکيټ)* په نامه يو تجارتي سراى جوړ سوئ دئ. ورپسې متفرق دوکانونه دي (د مددخان تر کوڅې پورې) بيا د نجارانو دوکانونه پيل کيږي (تر قاضي دهنې پورې) وروسته د آهنګرانو (پښانو) او په پاى کې بيا متفرق دوکانونه دي. په غربي راسته کې (له چارسو څخه) شيريخ والا، پالوده والا، د لندې ميوې دوکانونه ،د پسه د کوټيلفو، پښتورګو او اينو دوکانونه (د رنګريزانو تر کوڅې پورې) بيا نو د بازار تر پايه پورې متفرق دوکانونه دي. په همدې راسته کې چارسو ته نژدې د (تاراسنګه سراى) په نامه يو تجارتي مارکيټ سته چې د اسعارو د تبادلې عمده مرکز دئ. ښکارپربازار د خوراکي موادو ارزانترين مارکيټ دئ په همدې خاطر په عوامو کې دا خبره مشهوره سوې ده چې "په ښکارپر بازار کې احمدشاه بابا خپل دسترخوان ټک وهلئ دئ."** يعني پرېماني پکښې ده.په دې بازار کې د مددخان جامع، مدرسه، د احمدعلي اخوندزاده جامع د خلکو لويې عبادتګاوې او مذهبي مرکزونه دي. د مددخان جامع د سردار مددخان ساکزى له خوا جوړه سوې ده په لومړي سر کې يې امامت د کندهار د ستر عالم عبدالله اخوندزاده ساکزى په کورنۍ اړه درلوده خو وروستنى خطيب يې عبدالرب اخوندزاده نومېدئ چې (فياض) تخلص يې کاوه او د ثور د فاجعې په سر کې

---

* ـ د دې مارکيټ څښتن حاجي حبيب الله خان نومېدئ چې د کندهار مشهور سوداګر او معمر سپين ږيرى او په قوم پوپلزى باميزى و. په ۱۳۲۸ ش کال د حکومتي ضد اغتشاش په تور بندي سو او پنځه کاله يې سخت بند وګاله په) کال په کراچي کې وفات سو.

** ـ (ټک وهل) د پښتو ژبي په کندهارۍ لهجه کې پر خپله اصلي معنا سربيره د (څنډلو) په معنا هم راځي.

شهید سو. ډېر ځیرک او تجدد پسند روحاني و په خطابت او نطاقۍ کي يې د خپل وخت په مذهبي پیشوایانو کي ساري نه درلود. د طلوع افغان ورځپاڼي یوه خاصه صفحه يې چلوله او دیني خپروني يې پکښې کولې عمر يې د شهادت پر وخت پنځوس کالو ته رسېدئ (جنتونه دې ځای سي).

ښکاپر دروازه :

د ښکاپر بازار پای ښکاپر دروازې ته رسیږي چي د احمدشاهي کندهار جنوبي دروازه ده. وایي چي پخوا به هندوستان ته تګ راتګ له همدې دروازې څخه کېدئ. دا دروازه یو چوک لري چي جنوبي سړک يې د کرز، ذاکر، یخ کاریز، کوچني کاریزک ... کلیو او بالاخره د ترنک رود ته رسیږي. د دغه سړک په خوله کي یو شمېر بګۍ ولاړي وې چي نوموړو کلیو ته خلک رسوي. د چوک غربي سړک هرات دروازې ته او شرقي سړک کابل دروازې ته وزي. د ښکاپر دروازې د شمالي مدخل پر راسته او چپه خوا دوه برجونه وو چي د پولیسو ماموریت به پکښې و. دا برجونه د کلا فصیل په خولو کي جوړ سوي وو* پر هغه سړک چي له ښکاپر دروازې څخه هرات دروازې ته وتئ. د مشرقي لیسې نوې ودانۍ د یونسکو په لګښت جوړه سوې وه چي د جهاد په جګړو کي ورانه سوه. د دې سړک پر شمالي څنډه چوک ته نژدې د بکت بابا **

---

* ـ د احمدشاهي کندهار د کلا دروازې تر سقوي عصر پوري لا ولاړي وې وروسته يې ونړولې.

** ـ وایي چي بکت بابا د افغان و انګلیس د دوهمي جګړې په دوران کي کندهار ته راغلی و. دلته د جذب روحي حالت ورته پېښ سوئ دئ. خلک ورته عقیدتمند سوي دي او تر مړیني وروسته يې دغه زیارت پر جوړ کړئ دئ (۲۶) د زیارت څنګ ته مسجد هم سته.

زيارت دئ نور نو پر دې سړک د يادوني وړ ودانـي نسته، شمالي خواته يې کورونه او جنوبي لور ته يې شنې کروندې (چې کندهاريان يې ماتې بولي) پرتې دي. سړک د نوروزو تر شاه برج * پوري شرقاً و غرباً پروت دئ. بيا شمال ته گرزېدلئ او هرات دروازې ته رسېدلئ دئ.

د ښکاپر دروازې پر شرقي سړک چې کابل دروازې ته وتلئ دئ، هم د يادوني وړ ځاى نسته. شمالي خواته يې کورونه او جنوبي لور ته يې ماتې دي تر ماتو په ها خوا د کندهار عمومي مسلخ (سلاخانه) او د هندوانو د مړو د سوځولو ځاى واقع دئ. د شمالي خوا د کورونو په منځ کي دوې مورۍ** سته چي يوه يې د بره کيانو کوڅې*** ته او بله يې د گاړيانو کوڅې ته مخامخ واقع ده. دا سړک د کاکړو تر شاه برج پوري شرق و غرب پروت دئ بيا شمال ته تاو سوئ چي له کابل دروازې سره نښتئ دئ. د کاکړو له شاه برج سره د سړک پر شرقي غاړه د (پسو گنج) او پر غربي غاړه يې د (غويو، اسانو او خرو گنج) و. په وروستيو کلونو کي د کاکړو شاه برج ته نژدې د استوگني ډير عصري کورونه (کوټۍ) جوړ سوي وو چي د روسانو د تهاجم په دوران کي په کنډوالو بدل سول.

---

* _ د احمدشاهي کلا پر څلورو کونجونو غټ غټ برجونه وو چي شاه برج به يې باله لکه : د کاکړو شاه برج، د نورزو شاه برج، د برو شاه برج، دلته (شاه) د (غټ) په معنی دئ. په همدې معنا په نورو کلماتو کي هم سته لکه : شاه کاسه، شاه ببو، شاه بي بي يعنی (لويه کاسه، لويه ببو، لويه بي بي).

** _ مورۍ په لغت کي سوري ته وايي، دلته مقصد هغه لاري دي چي خلکو به د ښار په کلا کي جوړولې او له ښار څخه د وتلو او تگ راتگ لپاره به يې کار څني اخيست.

*** _ دا کوڅه په لوی سر کي د پوپلزو کوڅه ده، د حاجي شاه محمد بره کي (مشهور په حاجي شانو) کورنۍ په همدې کوڅه کي اوسيدله څکه نو د بره کيانو په کوڅه باندي مشهوره سوې ده.

کابل دروازه :

دا دروازه د احمدشاهي کندهار شرقي څنډي ته واقع ده د چارسو په اندازه نسبتاً غټ چوک لري غربي خوله یې کابل بازار، شرقي خوله یې د دارالمعلمین سړک، جنوبي خوله یې هغه سړک دئ چي ښکارپر دروازې ته وتلئ دئ او شمالي خوله برو دروازې ته وتلې ده. د غربي او جنوبي خواوو بیان مو په تیرو پاڼو کي ولووست. د شرقي لور سړک یې پراخ او منظم دئ او ده خوجې ته نژدې دکندهار عالي دارالمعلمین ته رسیږي. د سړک د دواړو خواوو دوکانونه په عمومي ډول د کندهار د یوه عمران دوسته تاجر اروانباد شهید محمد افضل خان لودین له خوا په شخصي لګښت ودان سوي دي* د دې سړک په سر کي چوک ته نژدې د قصابانو، نانوایانو او تیبني والاوو (هغه کسان چي اینې پخوي) دوکانونه دي ورپسې په شمالي راسته کي د (حاجي محمد حسین کواړي) ** په نامه یو تجارتي سرای دئ د جادې په جنوبي راسته کي د غنمو د خرڅولو ځو سرایه او ورپسې د بالاکرز کوڅه*** واقع ده، نور نو د دې جادې زیاتره دوکانونه د موټرو د پرزه جاتو پلورنځي دي. په همدې خوا کي د موټرو ځو ګاراجونه هم سته چي د حاجي محمد افضل خان

---

* _ حاجي محمدافضل خان لودین د حاجي خان محمد خان لودین زوي و چي پلرنی مېنه یې د ملا ګلداد په کوڅه کي وه. خورا ډېر مسجدونه، مسافرخانې او دوکانونه یې پخپل لګښت جوړ کړي وو. له عمران او ابادۍ سره یې خاصه مینه درلوده. د ثور فاجعې په لومړي کال (۱۳۵۷ ش) په ډېره بېرحمي شهید سو. خدای (ج) دې وبخښي

* * _ حاجي محمد حسین هوتکي د کندهار یو مبتکر سوداګر و تر کابل دروازې دباندي یې د سپنسو د پیچلو دستګاوي، د نجارۍ ارې او ژرندي اېښې وې چي نوم یې (دکندهار صناعتي موسسه) و. وروسته یې پر همدې ځای یو تجارتي سرای ودان کړ چي (د حاجي محمدحسین کواړی) نومیږي حاجي صاحب وروسته کابل ته کډه سو او د میوند جادې په دوهمه برخه کي یې د ژرندو ماشینونه، ډیزلونه، واټرپمپونه او نور پرزه جات خرڅول.

* * * _ د کندهار ښار جنوب ختیځ ته د بالاکرز په نامه دوه کلي پراته دي چي کوچنی او لوی بالاکرز نومیږي.

لودين ملکيت دئ دغه راز د دې راستې په پای کي يوه مسافرخانه او يوه مدرسه هم وه او په شمالي خوا کي ده خواجې ته نژدې د عالي دارالمعلمين ودانۍ پرته ده. دا ودانۍ په ۱۳۱٦ ش کال د شهيد سردار محمدداود خان د نائب الحکومگۍ په وخت کي جوړه سوې ده * په لومړی سر کي ابتدايي ښوونځی و** او د (ده خوجې ښوونځی) په نامه يادېدئ، بيا ليسې ته لوړ سو او د (ميرويس بابا ليسه) وبلل سوه ورپسې د کندهار دارالمعلمين پکښې تاسيس سو او ميرويس ليسه ورڅخه بېله او د منزلباغ جادې ته نقل سوه تر هغه وروسته د ښوونکو د روزنې د عالي موسسې په نامه لوی فرهنگي او تربيوي مرکز پکښې جوړ سو چي په څنگ کي يې د (تجربوي ښوونځی) په نامه لومړنی ښوونځی هم درلود. د ظاهرشاه د سلطنت په اواخرو کي د يونسکو له خوا نوي تعميرونه پکښې جوړ سول. د عالي دارالمعلمين وداني د دې جادې پای دئ بيا نو د ده خوجې کورونه پيل کيږي خو د جادې سړک امتداد مومي تر خوجک بابا تيريږي او د منزلباغ د دوه لاري په برخه کي د کابل ـ کندهار له لويي لاري سره گډيږي.

د کابل دروازې له چوک مخ پر شمال يو سړک غزېدلئ دئ. دوکانونه پکښې لږ دي د چوک په خوله کي پخوا د پالان دوزانو*** دوکانونه وو، لرگي و سکاره هم پر دغه سړک پلورل کېدل، د غنمو د خرخلاو څو سرايونه يې هم درلودل. د دغه سړک په شرقي خوا کي د کاروان په

---

* ـ د تاداو اينښوولو خبر يې د طلوع افغان اخبار د ۱۴ کال په ۲۳ گڼه کي سته.

* * ـ د روسي تهاجم په دوران کي دا ځای عسکري قرارگاه سوه او سربازانو پکښې واړول (روسانو او د هغه کوډاگي حکومت زياتره فرهنگي مرکزونه په نظامي اډو بدل کړل او د محوه کېدو زمينه يې برابره کړه) کله چي د دوهم ثور دوران راورسېد د عالي دارالمعلمين ودانۍ يوه محلي قوماندان ته په ويش کي ورسېده. ويل کيږي چي دې قوماندان د تعمير خښتي و کړکۍ لا هم خپل کور ته يووړې څکه د غنيمت مال يې باله. والله اعلم بالصواب.

* * * ـ پالان دوزان د خرو، اسانو او يابوگانو ځلان، پالانې دمچې او نور لوازم جوړوي.

نامه کوڅه سته چې د ګچو پخولو څو کړې پکښې دي. د دې سړک په منځنۍ برخه کې یو پنځه پوړیز عصري تعمیر د حاجي عبدالمنان تره کې له خوا جوړ سوئ و چې په جګړه کې وران سو. بـرو دروازه د همدې سړک په پای کې واقع ده.

برو دروازه :

دا دروازه د احمدشاهي ویش له مخې د (برو درانو) د استوګنې ځای و او د دوی په نامه نومول سوېده* بـرو دروازه یـو کـوچنی چوک دئ چې د جنوب له خوا د کابل دروازې سړک ورتـه راغلـئ. شرق تـه یـې د ګمـرک بـازار او غـرب تـه یـې بروبـازار پـروت دئ. شـمالي سـړک یـې دوې ضـلعي لـري چـې دواړې د حضرت جي بابا په سیمه کې د کابل ـ کندهار لـه لـویې لاري سره ګډېږي. د برو دروازې شمال ته د حضرتجي بابا سیمه پرته ده **چې

---

* _ اعلیحضرت لوی احمدشاه بابا تر پاچا کېدو وروسته (۱۱۶۰ ق) ځانته د (دُر دُران) او ابدالي قبایلو ته د (دُراني) لقب ورکړ. ابدالیان تر دې وروسته په دُرانو مشهور سول. هغو پښتنو ته یې چې د ډیورند د تحمیلي کرښې په ها خوا اوسېدل، (برو دُرانو) نوم ورکړ لکه یوسفزي او نـور. پـه بـرو دروازه کـې همـدا بـر دُرانـي قومونـه اوسـېدل. د کـندهار پـه هغـو یوسفزو کې چې په برو دروازه کې اوسېدل ماته یوه کورنۍ معلومه ده چې د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پخوانی استاد پوهندوی نوراحمدشاکر د همدې کورنۍ غړی دئ.

** _ حضرتجي بابا د حضرت امام رباني مجدد الف ثاني (رح) له اولادې څخه دئ او ویل کیږي چې په احمدشاهي عصر کې کندهار ته راغلئ دئ. متقي او پرهیزګاره سړی و او نقشبندیه طریقه یې پالله. زیارت یې د کابل ـ کندهار د لویې لارې شمال ته د وړیو د فابریکې تر شاه واقع دئ. د توتانو یوه تکیه پکښې ده او د تکیې غرب ته د حضرتجي بابا مسجد دئ. د حضرتجي بابا د زیارت دننه احاطه د کندهاري سردارانو (کهندل خان، پردل خان ...) دکورنۍ هدیره ده. تر زیارت دباندې د تکیې شرق ته یوه بله هدیره سته چې دېوال پر راګرزېدلئ او د کندهار د محمدزو د ځینو کورنیو هدیره ده. د حضرتجي بابا د زیارت شمال ته د احمدشاهي کندهار عمومي هدیره شروع کیږي چې ویل کیږي د جګړې په دوران کې ښار ته له شاوخوا سیمو څخه راغلو کسانو له خوا کورونه پکښې جوړ سوي او لا پسې جوړیږي. د کندهار د ډیرو مشهورو عالمانو، ادیبانو، مشرانو او لویانو قبرونه د لاندې کېدو په حال کې دي چې د زیاتې خواشینۍ خبره ده.

د جګړې په وخت کي د دامان ولسوالۍ د بسونو د تم ځـای (ایسـتادګاه) وه، دغه راز د ډاکترانو څو معاینـه خـانې، درملتونونـه او د لنـدې میـوې دوکانونه هم پکښې وو. د دوکانو په منځ کي یو تجارتي سرای سته چي (د حاجي روو سرای) نومېږي. د کندهار د وړیو د اودلو فابریکـه پـه همدغـه ځای کي د کابل ـ کنـدهار د لـویي لارې پـر شـمالي څنـډه واقـع ده * پخوا د حضرت جي بابا زیارت په شاوخوا کي د بوریا جوړولو دوکانونه وو چي کاسبان یې پرملیان وو. وایي چـي پـر کنـدهار بانـدي د مجاهـدو د واکمنۍ په وخت کي دغه ځای د وسلو خرڅولو مارکیټ سو. په وروستیو وختو کي پر همدې سیمه د محمود طرزي په نامه یو لوی ښوونځی تاسیس سوئ و چي د شاګردانو د شمېر له مخي د کنـدهار لـه لویـو ښوونځیو څخه شمېرل کېدئ** د مجاهدینو تر کامیـابي وروسـته د دغه ښوونځي تعمیر نړیوال سـره صـلیب واخیسـت او روغتـون یـې پکښې جوړ کړ. څه موده وروسته سره صلیب هم کډه بار کړه.

ګمرک بازار :

دا بازار له برو دروازې څخه شـروع او مـخ پـر شـرق غزېـدلئ دئ. د بازار په شروع کي دوه درې لوی تجارتي سـرایونه او پخپلـه د ګمـرک ودانـۍ واقـع ده. دا تجـارتي سـرایونه د وچـي میـوې مارکیټونه دي یو یې د بـادامو سـرای او بـل یـې د کشمشـو سـرای

---

* ـ د وړیو د اودلو فابریکه د ظاهرشاه د پاچهي په دوهم کال یعني د ۱۳۱۵ ش کال د چوزا په اته ویشتمه (۱۵ جون ۱۹۲۶ ع) پرانیستل شوه. په دې وخت کي سردار علیشاه خان د کندهار عسکري او ملکي امر و (۲۷). په دې فابریکه کي پشمي کشمیرې، سرج، کمپلونه جوړېدل چي زیاتره تولیدات یې د دفاع وزارت له خوا رانیول کېدل.

** ـ زما یوه ترخه خاطره دا ده چي په ۱۳۶۷ ش کال له کابله کندهار ته ولاړم ومي لیدل چي د دغه لوی ښوونځي تولګي تول ګروب سوي او خلکو (رفع حاجت) پکښې کاوه ! له ښوونځي څخه بیت الخلاء جوړه سوې وه !

نوميږي. د کشمشو سرای څنګ ته د بازار په جنوبي راسته کې د
کاروان کوڅې بله خوله واقع ده. له ګمرک څخه مخ پر ختيځ متفرق
دوکانونه دي چې د سپين بولدک تر اډې پورې دوام کوي * د
دې اډې زياتره دوکانونه د موټرو د پرزو دوکانونه يا مستريخانې
وې** دا بازار تر ده خوجې تيريږي او د کابل ـ کندهار له لويې
لارې سره ګډيږي. د بازار د جنوبي راستې په پای کې د صاحب
اغا کوڅه*** واقع ده.

برو بازار :

لکه مخکې چې مې ووېل له برو دروازې څخه مخ پر غرب غزېدلئ
بازار د برو بازار په نامه ياديږي. دا يو کوچنی بازار دئ چې په سر کې يې
د ترکاری، نانوايی، قصابی، پالوده والا دوکانونه دي. (د ښار هر چوک يا
دروازې ته نژدې معمولاً همدغه دوکانونه وي) بيا د کلافصيل شمالي او
جنوبي کوڅې پرتې دي د شمالي راستې په سر کې د صوفي صاحب عليه
الرحمه مسجد دئ دا مسجد د يوسفزو مسجد و او صوفي صاحب عليه
الرحمه پکښې استېدئ څکه نو د ده په نامه هم يادېدئ. نور دوکانونه
نسته په جنوبي راسته کې د طبيبانو دوه دوکانونه دي چې د (کابليانو) په
نامه مشهور دي ورپسې د زرګرانو دوکانونه شروع کيږي چې زياتره
د سپينو زرو ګينې جوړوي. د زرګرانو په منځ کې خال خال د
بزازانو دوکانونه هم سته. د دې بازار زياتره مشتريان له ارزګان،
تيري (ترينکوت) ، ديراوت (دهراود) څخه راغلي مسافر وي.

---

* ـ د سپين بولدک اډه اوس کابل دروازې ته نقل سوې ده (۱۳۷۴ ش).

** ـ افغانان د موټر ميخانيک ته مستري او د موټر جوړولو ورکشاپ ته مستريخانه وايي.

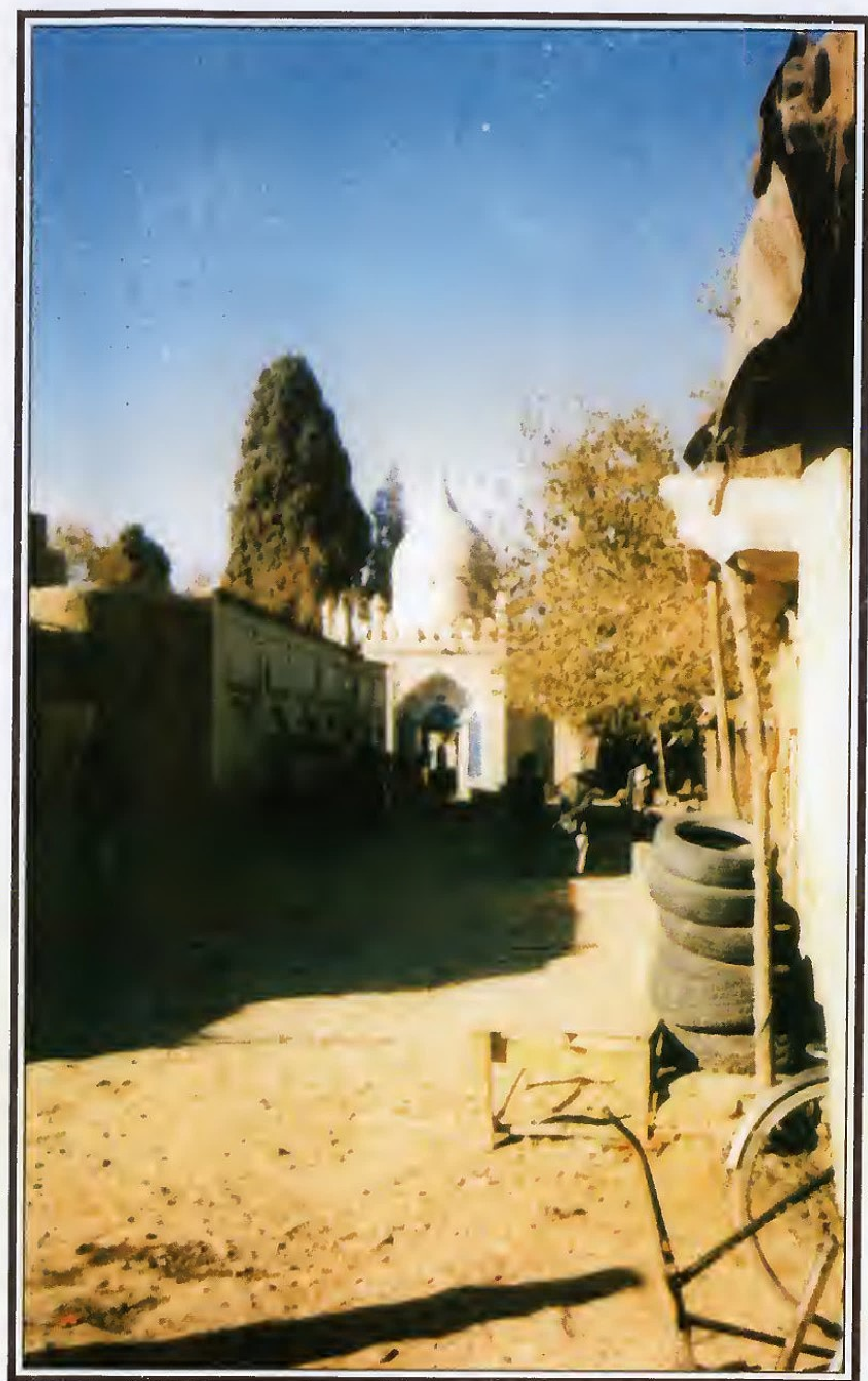
*** ـ صاحب اغا د محمد عمر جان صاحبزاده لقب و. نوموړی د محمديار صاحبزاده زوی په قوم کيشانی توخی و په همدې کوڅه کې اوسېدئ او يوه لويه جامع يې جوړه کړې وه چې اوس هم ولاړه ده.

احمدشاهي کلا (عيدگاه دروازه)

د عیدگاه دروازې رواق

د حضرتجي بابا زيارت

د حضرتجي بابا چوک د وړیو د اودلو فابریکه

پخوا د همدې سيمو د موټرانو اډه همدې بازار ته نژدې واقع وه. برو بازار شرقاً غرباً پروت دئ په جنوبي خوا کې يې تر کلا فصيل وروسته د لودينانو کوڅه، د دينارخيلو کوڅه سته.

د برو بازار په پای کې د لرګو ګنج واقع دئ. دلته يو زيات شمېر نجاران دوکانونه لري ـ چارپاياني (کټونه)، زانګوګاني، ګړونجونه، صندلۍ او نور د لرګو شيان جوړوي. ورپسې د توپک سازانو دوکانونه شروع کېږي چې په دې برخه کې د توپک سامانو جوړولو، کارتوس خرڅولو دوکانونه دي. بروبازار په دغه ځای کې دوې برخې سوئ دئ چې دواړه برخې يې پهٔ شاه بازار ګډېږي. په شمالي برخه کې يې د وريجو، غوړو او نورو غلو دانو دوکانونه او په جنوبي برخه کې يې د بزازانو، د ربړي څپليو جوړولو دوکانونه واقع دي.

عيدګاه جاده :

د حضرتجي بابا څخه مخ پر غرب د کابل کندهار د لويي لاري په امتداد د کندهار لويه عصري جاده جوړه سوې ده چې د عيدګاه جاده نومېږي. دا جاده د عبدالغني خان ګرديزي د نائب الحکومګۍ په دوره کې (۱۳۲۹ ـ ۱۳۳۸ ش) د نصرالله خان مهندس په معمارۍ ودانه سوه. دغه سيمه د جهاد په وخت کې تر ټول کندهار د امن سيمه وه ځکه نو ډېره زيانمنه سوې نه ده. د کندهار زياتره سرکاري دفترونه لکه مرستون، د سرې مياشتي اداره، انحصارات، د برېښنا رياست، د پوليسو ماموريت او نور همدلته دي. د جادې په منځ کې د خرقې مبارکي زيارت ته نژدې يوه لويه دروازه (رواق) ولاړه ده چې د محمد ظاهر شاه په پاچهي کې جوړه سوې ده (   ). په احمدشاهي عصر کې پر همدغه ځای د عيدګاه دروازه وه او نوموړی رواق له همدې امله جوړ سو.

د رواق مخامخ یو فرعي سړک مخ پر شمال وتلئ او پر دغه سړک باندي د احمدشاهي عیدگاه مسجد واقع دئ د دې مسجد شرق ته د ښار عمومي هدیره ده چي تر ملا علم اخوند کلي* پوري اوږده پرته ده شمالي خواته یې د نیم کیلو متر په واټن ظاهرشاهي کانال بهیږي** لویدیځ ته یې هم عمومي هدیره ده، چي د ارغنداب تر سړکه رسېدلې ده، جنوب ته یې د انحضاراتو تعمیرونه واقع دي. د مسجد پر احاطه تقریباً د یو متر په جگواله د ختو دېوال راتاو سوئ دئ، محراب یې په یوه دالان کي واقع دئ چي د دالان په دننه کي د سلو تنو په شاوخوا کي لمونځ کوونکي ځایيږي. د مسجد ټوله احاطه تقریباً د پنځوسو زرو تنو لمونځ کوونکو لپاره کافی ده. په دې احاطه کي د غزه څو درختي ولاړي دي. مسجد پر خلورو خواوو لاري لري خو عمومي لار یې په شرق کي د محراب پر مخامخ واقع ده. په کندهار کي د عیدگاه د لمانځه عنعنه د ثور تر فاجعې پوري (۱۳۵۷ ش) جاري وه. د اخترونو لمونځونه به د ښار او شاوخوا ولسوالیو د خلکو په گډون په یوه امام پسي په ډېر جوش و خروش کیدل تر لمانځه وروسته به عیدگاه ته نژدې میله هم جوړېدل، دا عنعنه پر کندهار باندي د طالبانو تر واکمن کېدو وروسته په هماغه پخواني برم بیرته ژوندۍ سوه. د عیدگاه مسجد اوس د صوفي صاحب په دښت کي نوی ودان سوی دئ.

د عیدگاه جادې په منځ کي د (سنگي حمام) په نامه یو حمام سته، د دې جادې غربي پای د مدد چوک نومیږي. له مدد چوک

---

* _ وگورئ (۶۲) مخ.

** _ ظاهرشاهي کانال د ارغنداب له روده د خواجه ملک په خصه کي را جلا سوئ دئ د ښار شمال ته تیریږي د ښورندام کلي په حصه کي مخ پر جنوب تاویږي، د کندهار هوایي ډگر شاوخوا مځکي اوبوي او د ترنک رود ته توییږي دا کانال د یوې امریکایي کمپنۍ له خوا په ( ) کي وکیندل سو.

د کندهار هوټل ودانۍ هرات دروازه

میرویس روغتون

سره جامع

د شهیدانو چوک

ځخه یوه لار مخ پر شمال لویدیځ ارغنداب تـه ځـي او بـل پـوخ سړک مخ پر جنوب پروت دئ چي له هرات دروازې سره ګډیـږي. د دي سړک پر دواړو غاړو عصري کورونـه جـوړ سـوي دي. د اریانـا هوایي شرکت دفتر، پښتني تجارتي بانک، د ښځـو روغتـون، پښتـون شـرکت (د یخـي جوړولـو فابریکـه) د مطبوعـاتو لـوی مـدیریت، د حاجي عبدالله جان الکوزی حمام، پر دغه سړک واقع دي. د سـړک په منځنۍ برخه کي یوه لویـه جـامع لـسته چـي د توپخـانې جـامع نومیږي.

هرات دروازه :

هرات دروازه د کندهار د نوي ښـار شـروع ده. د دې دروازې بل نوم د شهیدانو چوک دئ، ځکه دلته د هغو شهیدانو هدیره واقع ده چي د افغان و انګلیس په دوهمه جګړه کـي یـې د انګریزانـو د یوې منظمي مفرزې سره په مقابله کي خپـل سـرونه د وطـن پـه لار کي ایښي وو دا شهیدان د کندهار ښار د مسجدو طالبـان وو چـي د دوی په ویاړ یو تاریخي ځلی او شنه ګومبته په کال ۱۳۲۸ ش جـوړه سوې او د هرات دروازې د چوک په منځ کي ولاړه ده شـاوخوا یـې پخه احاطه سته چي څو قبرونه پکښې دي. د احـاطې پـر کونجـانو هغه توپونه ولاړ دي چي د میوند په غزا کي (۲۷ جـولای ۱۸۸۰ ع) له انګریزانو ځخه په ولجـه اخیسـتل سـوي دي. د شـهیدانو چـوک شمال ته د توپخانې سړک، شرق ته یې هرات بازار، جنوب تـه یـې د ښکارپر دروازې او هـرات دروازې اتصـالي سـړک موقعیـت لـري. د غرب خواته یې د کندهار ـ هرات لویه لار شروع کیږي. د دې لاري شمالي اړخ ته یوه عرفي لار د پاتاو پر غاړه واقع ده چـي د ډنـډ لـه چوک سره ګډیږي. د شهیدانو چوک جنوبي خـوا هـم دوې خـولې لري چي یوه یې کاریز بازار ته او بله یې ښکارپر دروازې ته وتلې ده.

د هرات دروازې د چوک شمالي دوکانونه زياتره رستورانونه او کبابيان وو. جنوب ته يې ميوند رستورانت او سليمي رستورانت واقع وو. د کندهار زياتره رستورانونه او د ځوانانو د تفريح ځايونه، سينما او نور په همدې دروازه کې وو. ځينې مشهور رستورانونه يې دا دي : ميرويس رستوانت، پښتونستان رستورانت، ميوند رستورانت، سليمي رستورانت، د حاجي سيد محمد رستورانت، اريانا رستورانت، عزت رستورانت او نور.* له عصري هوټلو څخه يو کامديش هوټل و نور يې د احمدشاه بابا هوټل، پيس هوټل، فيض هوټل او نور وو. د کندهار سرکاري هوټل تر هرات دروازې دباندې واقع و چې اوس د تلويزيون مرکز دئ په دې وروستيو وختو کې د سرکاري هوټل لپاره يوه ځو پوړيزه پخه ودانۍ جوړه سوې وه چې په جګړه کې ډېره ورانه سوېده. په هرات دروازه کې د افغانستان بانک او ملي بانک دفترونه هم سته. لکه مخکې چې وويل سوه دا دروازه د نوي ښار پيل دئ او نوی ښار د شهيد سردار محمد داودخان په نائب الحکومګي کې (۱۳۱۴ ش) جوړ سوئ دئ. د نوي ښار کوټې ټولي په عصري ډول ودانې سوي دي. ملکي شفاخانه، د والي کور، د احمدشاه بابا ليسه، ميخانيکي ليسه له هرات دروازې دباندې د هرات ـ کندهار پر لويه لار واقع دي. په نوي ښار کې يوازې د هرات دروازې د چوک شاوخوا دوکانونه لري نور ټول د استوګني کورونه يا دولتي تعميرونه دي. دوکانونه يې زياتره لوکس فروشي، درملتونونه يا عکاسخانې دي. د هرات دروازې دباندې د شمالي راستې دوکانونه پخوا بوټ سازان وو اوس يې اکثريت د انتيک فروشي دوکانونه دي. د شهيدانو چوک شمال ته د حاجي عبدالله جان الکوزي سرای واقع دئ د موټرو ميخانيکان پکښې دوکانونه لري.

* ـ په کندهار کي رستورانت ته هوټل ويل کېده چي سمه نومونه نه وه.

کاریز بازار (د گرشک اډه) :

کاریز بازار د هرات دروازې جنوب غرب تـه واقـع دئ، هغـه سړک چي له هرات دروازې څخه مخ پر جنوب د افغانستان بانک لـه کونج څخه شروع او د سینما غرب ته تیر سي، په یو بـل خـام سـړک گډیږي چي دا سړک شرق و غـرب پـروت او د کنـدهار ـ هـرات لـه لـویي لاري سـره مـوازي دئ. د دغـه خـام سـړک پـر دواړو غـاړو دوکانونه سته او څرنگه چي د گرشک، لښکرگاه (د هیلمنـد ولایـت) بسونه له همدې ځایه تلل ځکه یې د گرشک اډه بولي. د گرشک په اډه کي د سړک جنوبي څنډې ته د قادري شرکت گاراجونه واقـع دي. قادري شرکت د افغانستان لومړنی غیر دولتي منظم ټرانسپورټي شرکت و چي بسونه یې پر عصري سیستـم برابر او د کابل ، کنـدهار، هرات او هیلمند تر منځ یې هره ورځ منظم تگ راتـگ کـاوه. د دې شرکت موسس حـاجي عبـدالحی قـادري و.* د گرشـک اډې خـام سړک مخ پر غرب غزېدلئ دئ پای یې د هندو چوک ته رسیږي، بیـا مخ پر شمال تاو سوئ او د سـید عبـدالرحمن شـاه اغـا ** کـور تـه نژدې د کندهار ـ هـرات لـه لـویي لاري سـره یـو ځـای کیـږي. د کندهار د جشن منطقه د همدې سړک جنوبي خوا ته تر هندو چوک را لاندې موقعیت لري. د همدې منطقې پر شـاوخوا ځینـې دولتـي دوائر لکه محکمه، د معارفو ریاست، مخابرات او نور سته. د کنـدهار لومړنی ستډیوم په همدغه سیمه کـي جـوړ سـو (۱۳۵۸ ش) خـو پـه جگړه کي بیرته وران سو.

---

* ـ وگورئ (۲۳) مخ.

* * ـ سید عبدالرحمان شاه اغا د کندهار یو اجتماعي او مخور شخصیت او د عالي ذوق څښتن و خپل شخصي کور یې د خلکو د تفریح لپاره وقف کړئ او یو کوچنی ژوبڼ (باغ وحش) یې پکښې جوړ کړئ و. مـازیگر بـه خلـک د تماشا لپـاره ورتلل.

لکه مخکي چي مي و ویل د ګرشک اډې سړک د کندهار ـ هرات له لویې لاري سره یو ځای کیږي او دا لویه لار د ډنډ تر چوک تیره او د سرپوزې بازار ته رسیږي، پر دې سړک باندي د ډنډ چوک شمال غرب ته د فاضل کندهاری ښوونځی* وړپسې د کندهار محبس واقع دئ او په مقابله خوا کي یې پښتون باغ** و. له روسانو سره د جګړې په دوران کي دغه سیمه په بشپړه توګه له خاورو سره برابره سوه.

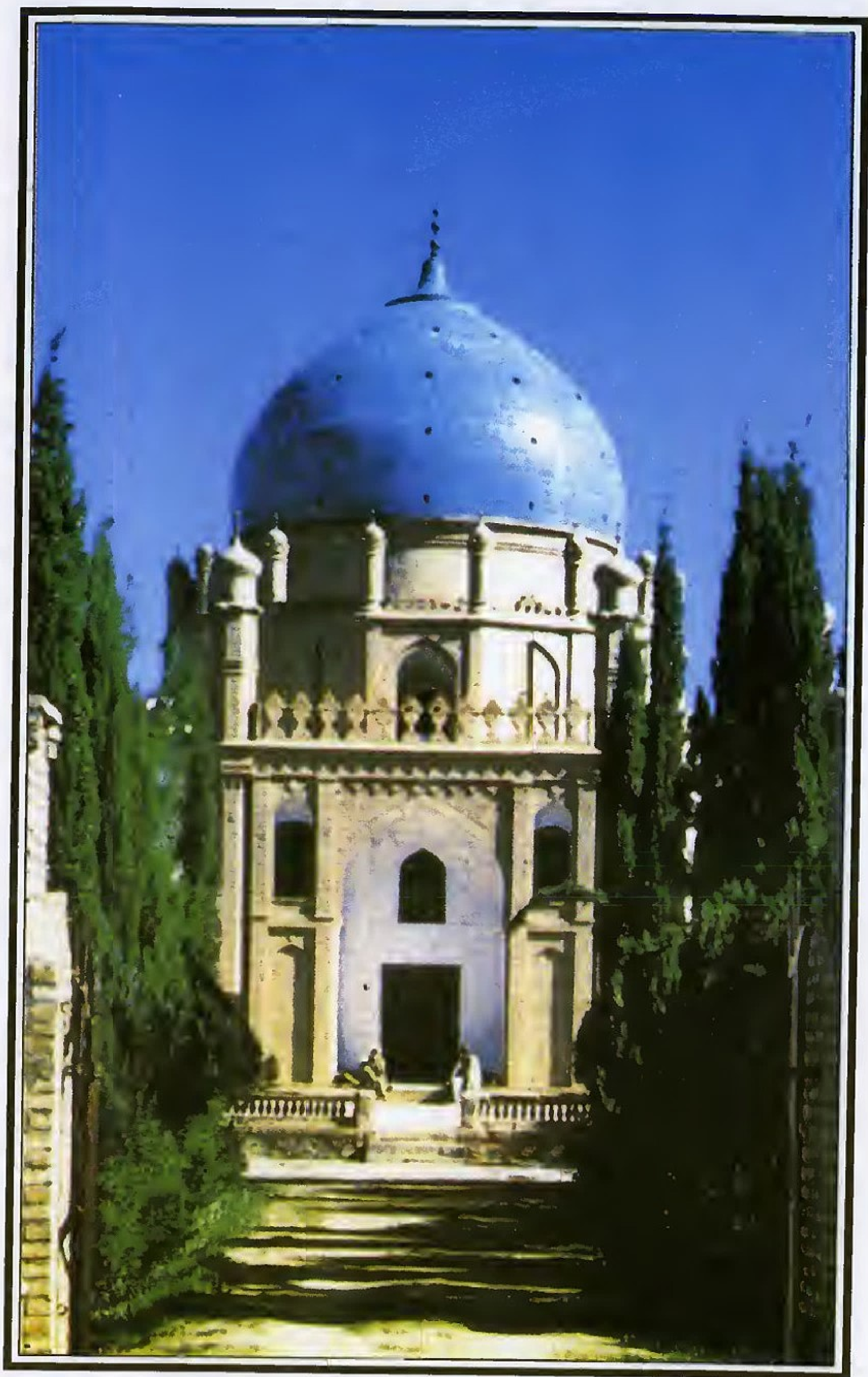
د سرپوزې بازار :

د سرپوزې بازار د چل زینو بیخ ته پروت و چي د پنځوسو په شاوخوا کي یې دوکانونه درلودل او زیاتره یې سماوارونه، میوه فروشۍ او عطارۍ وې. د بازار په منځ کي د زاړه ښار لار وتلې ده.

---

* ـ دغه ښوونځی د علامه حبیب الله کاکړ (حبو اخوندزاده) په نامه چي په فاضل کندهاري او محقق کندهاري سره مشهور و، نومول سوېده. علامه د ملا فیض الله کاکړ زوی و چي په ۱۲۱۳ ق کال د کندهار د بامیزو په کوڅه کي زېږېدلئ او په ۱۲۶۵ ق کي وفات سوئ دئ. په معقولو او منقولو علومو کي یې لوی لاس درلود او په عربي، فارسي او پښتو ژبو د خورا ډېرو تالیفاتو څښتن و چي د شهرت اوازه یې په اسلامي هیوادو کي خپره وه، منهاج العابدین یې د هغه اثر نوم دئ چي په پښتو نظم یې کښلئ دئ (تقریباً ۷۰۰۰ بیته). د علامه فاضل کندهاري د کورنۍ وروستی ستوری علامه عبدالحی حبیبي دئ. د دغي کورنۍ په باب ما یو کتاب کښلی دئ، چي "درنه کورنۍ" نومېږي او ښاغلي حبیب الله رفیع ته مي په ۱۳۸۰ ش کال د چاپ له پاره ورکړی دئ. خو د چاپ د انتظار شپې یې اوږدې سوې.

* * ـ پښتون باغ د اروابناد رئیس عطاجان د لاس یادګار و. نوموړي خپل دغه باغ د یوې تفریحګاه په شکل جوړ کړی و. لو واله پکښې بهېدله او یو کوچنی تعمیر یې هم درلود چي د میله والو پر مخ همیشه خلاص و. روسانو دغه باغ له بیخه وکیښ.

د مرویس نیکه مزار

دې لاري ته د مياصاحب کوڅه وايي*. دغه بازار ته به د مازيگر له خوا ډېر خلک ورتلل، چل زينو ته به ختل او تفريح به يې کوله. سرپوزه د اوسني کندهار غربي سرحد و، کله چې ميرويس مېنه ودانه سوه د ښار غربي سرحد ډېر شاته وغزېد. دا بازار د روسي يرغل په دوران کي له خاورو سره برابر سو.

چونۍ بازار :

دا بازار د ارغنداب ولسوالۍ پر لار واقع دئ. عسکري بازار يې هم بولي. چونۍ د فرقې د منصبدارانو کورونه وو. د دې بازار شرقي خواته د صوفي صاحب زيارت واقع دئ**. او په همدې نامه يې د نجونو او هلکانو ښوونځی هم وو.

د منزل باغ جاده *** :

دا جاده د کندهار ښار شرقي خواته د کندهار ـ کابل پر لويه لار واقع ده چې د حضرتجي بابا له چوکه شروع او د منزلباغ تر

---

* ـ وگورئ (۵) مخ.

** ـ صوفي صاحب عليه الرحمه په ديارلسمه هجري پېړۍ کي د کندهار يو مشر روحاني، مصلح پيشوا و. نوم يي محمدرسول او په ختمه ساکزی َمندين زی و چي په ۱۲۳۲ هـ ق کال د کندهار د ساکزو په کوڅه کي زېږېدلئ او په ۱۲۸۷ هـ ق کال وفات سوئ دئ، په زرگونو مخلصان او ارادتمندان يې درلودل، امير شيرعليخان يې له ارادتمندانو څخه و. (د صوفي صاحب د پېژندلو لپاره د تهذيب الواجبات لتخريب العادات د هغه چاپ سريزه وگورئ چي د ښاغلي حاجي محمد نور کندهاري په همت په ۱۴۰۸ هـ ق کال چاپ سوئ دئ، دا سريزه د ستر محقق پوهاند عبدالشکور رشاد په قلم کښل سوې ده.

*** ـ کله چي د موريسن کنديسن امريکايي کمپنۍ په کندهار کي فعاليت پيل کړ (۱۹۵۰ ع) مرکز يې همدغه منزلباغ و. په راوروسته وختو کي د کوماندو قطعه پکښې وه. يو وخت يې له تعمير څخه د سينما کار اخيستل کېدئ.

دوراهي رسیږي. زیاتره د استوګني کورونه پکښې دي چي په جګړه کي له خاورو سره برابر سوي دي. د روسي تجاوزګرو پر ضد لومړنی پاځون له همدې جادې پیل سو (۱۳ جدی ۱۳۵۸ ش). د منزلباغ ودانۍ د امیر عبدالرحمان په پاچهۍ کي د ۱۳۰۰ هـ ق کال د ربیع الاول په پنځلسمه جوړه سوې ده خو نوې ودانۍ یې د سراج الملة والدین امیر حبیب الله خان په عصر کي د سردارمحمد عثمان خان والي په لاس په ۱۳۲۵ هـ ق کي ودانه سوه. (وګورئ : وکیلي _ عزیزالدین _ تاریخ خرقهٔ شریفه قندهار _ ۱۰۴ مخ _ کابل _ دوهم چاپ _ ۱۳۶۷ ش)

میرویس مېنه :

دا مېنه تر یو منظم دولتي پلان لاندي د کندهار _ هرات پر لویه لار ودانه سوې ده او د ښاري بسونو وروستنۍ ایستګاه وه. میرویس مېنه د اوسنی ښار اخرنی غربي سرحد دئ او د ښاروالی شپږمه ناحیه ده. دا سیمه په وروستیو جګړو کي روسانو ډېره ورانه کړه ځکه نو خلک ځني کډه سول د میرویس مېنې کورونه زیاتره له ماینو ډک دي.

د معلمانو کارته :

دا سیمه پخوا د ګچخانو په نامه یادېدله چي د منزلباغ شمال شرق او د کندهار _ کابل د لویي لاري شمال ته پرته وه. د شهید محمدداودخان په جمهوریت کي د ښاروالۍ له خوا د کورو لپاره نقشه سوه او پر ښوونکو باندي په ارزانه بیه وویشل سوه، ځکه نو د معلمانو کارته نومیږي. د دې کارتې شرق ته نوې فرقه ، د سروې اراضي اداره او دوه سوه بستریز نظامی روغتون واقع دئ. د لویي لاري ژۍ یې هدیره ده. د دې کارتې مخامخ د شهید محمدافضل

خان لودين لخوا جوړه سوې مسجد جامع او دوکانونه موقعيت لرئ
چي د ودانيدو کار يې بشپړ نه سو.

ملا علم اخوند کلی :

دا سيمه د منزلباغ جادې شمال ته پرته ده او له منزلباغ جادې څخه يې لار د تيلو له مرکزي ټانک سره متصل جلا سوې ده. زياتره د استوگني کورونه دي چي د يوې لويي غونډۍ پر شاوخوا جوړ سوي دي. ملا علم اخوند د ږوب له کاکړانو څخه و چي کندهار ته راغلئ او تدريسي حلقه يې جاري کړې ده. وايي چي په طريقت کي د مياشيرمحمد هوتک مريد و. د غونډۍ پر سر باندي د ملا علم اخوند زيارت دئ او لاندي يې عمومي هديره ده.

د ملا علم اخوند کلی اوس د ښاروالۍ پنځمه ناحيه ده.

د دې ليکني په پای کي به خپل يو شعر چي په ۱۳۶۴ ش کال مي و کندهار ته ويلئ دئ، راوړم. په دغه وخت کي زه له کابله کندهار ته تللئ وم او د کندهار ښار له روسي مهاجمينو سره د جگړې په خاطر لوټي لوټي سوئ و.

آ ښکلې کندهاره

در واري سم، در واري سم آ زموږ ښکلې کندهاره !
آ اشــرفه د ښــارونو، آ نامــداره آ تاجــداره
ستا په خاوره کې اکسیر و د رندو سترګو توتیا وه
ستا اوبه آب حیات وې هر یو څاڅکي دي شفا وه
هــره پانــه دي زرپانــه، هــره ترخــه کیمیــا بــوتی
هــر تیــږه دي عقیــق وه، هــره پربنــه دي خــارا وه
هــر فــاتح د ملتونــو پــه ګونــډو ســتا و همــت تــه
هــر غاصــب د ثروتونــو تاتــه پــر، مــاتې پــه خــوا وه
تــا روزلــي اتــلان وو، تــا روزلــي شــنه زمریــان وو
هنګامــه د فضــیلت دي خپــره ســوې شــاوخوا وه
چــا د ویــر ماتمکــده کــړې؟ چــا پــه وینــو اغشــته کــړې؟
چــا د خاورو کنډواله کــړې؟ چــا دي ژوند کــړئ ناقراراه؟

* * * * *

د میرویس مېنه ده ړنګه، د احمد کــور تــش خــالي دئ
حجــرې د فضــل تــوري، ظلمــت بانــدي طــاري دئ
د قیطــول څوکــه چــي ســپر وه د نــادر د ســپرو مخکــي
پــه ګولیــو ربنکــي ربنکــي، رود د وینــو تــرې جــاري دئ

د مانجې جرګې دي څه سوې، کوکران ولي خاموش دئ
د شیرسرخ فیصلې ماتي پر زړګي مي داغ کاري دئ
ها مانۍ د نارنج څه سوه؟ ها محفل د ادب چیري؟
تغر تول محضر سپېره هم د فاضل کندهاری دئ
دا شامت د کوم اسي دئ دا تندی د کوم ترینګلي؟
چي سمسور و شنه باغونه دي سول ډک له خنډ و خاره

* * * * *

ستا مانۍ و ستا قصرونه، ستا ویاړلي عظمتونه
ستا دښتونه ستا رغونه، له میوو څه ډک باغونه
ستا جادې ستا سړکونه، ستا کوڅې ستا فصیلونه
ستا قربې ستا محلونه، لویي لاري و واټونه
ستا ځوانان و ستا میړونه، له غیرته ډک یې زړونه
ستا مشران کلک یې هډونه، له هیبته ډک ږغونه
ستا قومونه اولسونه، ستا له ویاړه ډک نسلونه
د نااهلو په لاس ورک سول مات و ګوډ شل یې هډونه
ته د چا د سترګو خار وې چي نظر یې ستا هستي کړه
خدای دي تپ په سترګو ړوند کړي مور دې بوره سي خور وراره

* * * * *

آ نیازمنو، آ غمخورو، آ سپین ږیرو آ ځوانانو
آ غښتلو میړنیو، آ دوستانو عزیزانو
آ د ننګ و غیرت نسله، د بابا د کور وارثو
له دې کور څخه اور مړ کړئ، د زړه سرو آ زلیمانو
نازولو تې ناز ورکئ، کړېدلي دلاسا کړئ
د دښمن کور یې خراب کړئ آ د رزم اتلانو

د کونډیانو غم یې وخوړئ، یتیمانو تې داډ ورکړئ
دا نغری به بیرته تود سي، په همت د باتورانو
هلئ هلئ ژر سئ ژر سئ، دا کورگی بیرته ودان کړئ
عظمت یې اعاده کړئ، ور روښانه یې کړئ لاره
در واري سم در واري سم آ زموږ ښکلې کندهاره
آ اشرفه د ښارونو آ نامداره آ تاجداره

کندهار ـ ده خواجه
۲ ـ ۸ ـ ۱۳۶۴ ش*

---

*ـ دا شعر مي تر ویلو وروسته په کابل کي د فاضل استاد پوهاند رشاد په کور کي، په داسي حال کي چي اوراښاد غریب هم حاضر و، هغوي ته ولوست او د کندهار پر خواشینوونکو حالاتو مو د زړه خواله سره وکړه.

پايځور

۱. پالوال ـ ډاکټر عبدالرازق ـ د پښتنو نوی پخوانی تاريخ ـ دوهم ټوک ـ ۳۹۷ ـ ۴۰۱ مخونه ـ ۱۹۹۴ کال.

۲. هوتک ـ محمد ـ پټه خزانه ـ ۱۱۲ مخ ـ ۱۳۳۹ ش.

۳. په کندهار کي هغه چاته چي تر اندازې زيات جگ وي، په ټوکو کي د "بدی برج" وايي. له دې څخه ښکاري چي نوموړی برج ډېر لوړ برج و.

۴. وگورئ ـ د حاجي جمعه بارکزی دېوان ، سريزه ـ ۱ مخ ـ ۱۳۶۰ ش کابل.

۵. الف ـ هوتک ـ حاجي امان الله ـ د خپلواکۍ لمر څرک ـ ۲۷۶ مخ.

۵. ب ـ د کندهار له ښار څخه د ميا عبدالحکيم کاکړ (رح) د ايستلو پيښي ته د کندهار د ذاکر د کلي د ميا عبدالحميد صاحب (رح) د کورنۍ يو غړي ميرزا محمد جان چي مجرم تخلص لري، په يوه پارسي مدحيه کي داسي اشاره کړې ده :

نقل شاه غلجايي بشنو که چون برباد شد
ملک ابدالی بخاک شهر او اباد شد
غيرت پيرپرست بيشک ياد کردم ياد شد
بخت او بر گشت و بر تختش دگر داماد شد
شاه حسينی رفت و رفت و عصر امد نادری
کار درويشان نه اسان است از وی کن حذر
هفت گردون را بسوزاند بيک اه سحر
زور درويشان نداني بند کوژک را نگر
از برای پير کامل کوه و هامون در سفر
شهر ها ويرانه شد شاهی چه شد کو سروری؟
سلطنت در قبضه او بود سلطانی چه شد؟
قصر و قيطولش کجا شد، تاج کيوانی چه شد؟
شهر مرواريد بدست کيست سامانی چه شد؟
حسرت و افسوس و تشويش و پشيمانی چه شد؟
بود تقدير خدا، ليکن سبب شد کاکړی

د دغه مخمس ټول قلمی متن زما سره سته.

۶. د سره غره گلونه ۴۲ مخ ـ کابل ۱۳۵۷ ش

۷. واقعات شاه شجاع ـ ۹۵ ـ ۹۷ مخونه ـ کابل ۱۳۳۳ ش.

۸. د خپلواکۍ لمر څرک ۲۶۹ مخ

۹. محمود الحسینی ـ تاریخ احمدشاهی ـ ۵۴۴ مخ ـ ۱۹۷۴ ع
۱۰. تواریخ خورشید جهان ۱۶۱ ـ ۱۶۲ مخونه ـ ۱۸۹۴ ع
۱۱. تاریخ سلطانی ۲۴۵ مخ. (په واقعات شاه شجاع ۸۸ مخ کي ذاکر ته د شاه شجاع د رسیدو نېټه د ۱۲۴۹ ق کال د ذی الحجة الحرام پای ښوول سوې ده)
۱۲. تاریخ احمدشاهي ۵۴۶ مخ
۱۳. هماغه اثر ۵۴۹ ـ ۵۵۰ مخونه
۱۴. تاریخ سلطاني ۱۴۲ مخ. دا موضوع په تواریخ خورشید جهان ، سراج التواریخ، د افغانستان جغرافیایي قاموس او ځینو نورو اثارو کي هم لیکل سوې ده.
۱۵. وکیلي عزیزالدین ـ احمدشاه وارث و مجدد امپراتوری افغانستان ـ جلد اول ص ۴۲۷
۱۶. حیات افغاني، پښتو ژباړه ـ لومړی ټوک ۴۶، ۴۷ مخونه ـ ۱۳۷۰ ش ـ کابل
۱۷. Personal Records of the Kandahar Campain سریزه ۱۷ مخ. دا اثر په ۱۸۸۱ م کال په لندن کي خپور سوئ دئ او د هغو افسرانو یادابښتونه پکښې دي چي د افغان و انگلیس په دوهم جنگ کي په تېره بیا د کندهار د میوند. د پیرپایمال او ده خوجې په جنگو کي حاضر وو. دا یادابښتونه د میجر ایش والر له خوا راغونډ سوي او یوه اوږده سریزه یې پر کښلې ده.
۱۸. فرانک مارتین Under The Absolute Amir ـ ۱۳ ـ ۱۴ مخونه
۱۹. وکیلي ـ عزیزالدین ـ درة الزمان ـ ۳۰۷ مخ
۲۰. وگورئ : (تاریخ سلطاني) ۱۹۲ مخ او (جنبش مشروطیت در افغانستان) ۱۰۲ مخ.
۲۱. وگورئ : د حاجي جمعه بارکزي دېوان، سریزه دوهم مخ.
۲۲. وکیلي ـ عزیزالدین ـ تاریخ خرقه شریفه ۱۵ مخ د ۱۳۶۷ ش چاپ.
۲۳. حبیبي ـ عبدالحی پوهاند ـ جنبش مشروطیت در افغانستان ۳۴ مخ ـ ۱۳۶۳ ش.
۲۴. وگورئ : لودویک ـ آدمک ـ هو از هو اِن افغانستان ـ ۲۴۳ مخ.
۲۵. وگورئ : تاریخ سلطاني ۱۵۱ مخ.
۲۶. ځلمی ـ محمد ولي ـ د کندهار مشاهیر ۲۹۶ مخ. ۱۳۶۸ ش
۲۷. حبیبي ـ عبدالحی پوهاند ـ د افغانستان پښبلیک ـ ۲۷۷ مخ ۱۳۵۳ ش

مننه او کوروداني

د ملي سوداګر او درانه فرهنګپال عبدالله "ایوبي" څخه مننه کوو چي د هغوی د سپېڅلي احساس له مخي رشاد خپرندویه ټولنه د دې جوګه سوه چي د هیواد د مشهور لیکوال محمدمعصوم هوتک خوږ اثر "احمدشاهي کندهار" د چاپ په جامه سنبال هیوادوالو ته وړاندي کړي .

د لوی خدای جل جلاله څخه د ښاغلي ایوبي د درانه او خواږه ژوند غوښتنه کوو .

(په درنښت)

رشاد خپرندویه ټولنه ـ کندهار

